

ELS SENYORS MEDIEVALS D'ALBALAT DELS SORELLS I LA CONSTRUCCIÓ DEL CASTELL. NOTA CRONOLÒGICA*

Mateu Rodrigo Lizondo

Universitat de València

A la memòria de Pedro López Elum i d'una vella amistat.

El castell-palau d'Albalat dels Sorells (Horta de València), o casa forta dels antics senyors jurisdiccional del lloc, creats comtes al segle XVII,¹ és un edifici notable dins del seu estil, el conegut generalment amb el nom de gòtic català civil. De planta quadrada i vint-i-dos metres de costat, amb torres als angles –n'és original la del sudest: les altres, assolades per ruïna fa un segle, reconstrucció moderna– i pati central descobert, és obra de tàpia mixta o valenciana, reforçada amb carreus de pedra de Godella a les cantonades. S'orienta a l'est, on té l'accés per una portada d'arc de mig punt també de pedra, blasonada amb un petit escut, que per dissort és pla, desproveït d'armes.² La data de la seua construcció, però, mai no ha estat fixada documentalment, i els diferents autors que hi fan al·lusió solen donar-ne una referència poc precisa, sense adduir les proves pertinents.

* El present estudi s'emmarca en el Projecte d'Investigació FFI2009-14206, *La cultura literària medieval y moderna en la tradición manuscrita e impresa (IV)*, finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación.

¹ Per gràcia de Felip IV a Jaume Sorell i Boïl, I comte d'Albalat, senyor de Bétera, Xilvella i Massanassa, el 1626. Cf. ESQUERDO, Onofre (2001), *Nobiliario Valenciano*, I, p. 188; [CARRERAS Y REIG, José], Baró de SAN PETRILLO (1919), "Los Señores de Albalat", p. 95.

² L'escut, d'ogiva, llaurat en pedra blanca, té la particularitat poc freqüent de dur per timbre una creu refesa i patent de dotze puntes, la significació del qual no coneixem; és buit, encara que potser portàs antigament armes pintades, de què no hi ha cap prova. A primers del segle XX, va ser retirat de la clau de l'arc i substituït per un nou blasó, de pedra artificial, amb els quarters de la família Gargallo i Gil Dolz del Castellar, llavors propietària del palau (*vid.* MARTÍNEZ ALOY, José, a *Geografía General del Reino de Valencia*, dir. per F. CARRERAS CANDI, II, p. 904). Posat més tard a la porta d'una sala de la galeria occidental del pati, ha estat restituit al capdamunt del portal del castell, atenent un suggeriment nostre, amb motiu de la restauració dels murs exteriors executada el 2005 per l'arquitecte Rafael Hueso, segons projecte de Vicent García Martínez. Podria pertànyer al segle XIV.

Pati central, entorn de 1920. Fot. Cabedo (Lampérez, *Arquitectura civil española*, I).

Entre els historiadors valencians, ja Teodor Llorente (1889)³ el deia edificat “a fines del siglo XV”, i Josep Martínez Aloy (c. 1925)⁴ creu que hagué d’alçar-se entre el 1480 (any de l’adquisició del lloc d’Albalat per Tomàs Sorell) i el 1508 (mort del seu nebot i hereu, el cavaller Bernat Sorell). Dels tractats espanyols de la història de l’arquitectura, podem citar l’opinió de Vicente Lampérez (1922),⁵ més o menys coincident amb els anteriors, perquè també atribueix l’obra del castell a Tomàs Sorell, mort segons ell el 1491 (la realitat és que va finir l’any 1485). El prestigiós arquitecte Fernando Chueca Goitia (1965),⁶ que fa menció del palau amb elogi, com una peça característica del seu gènere, “con un patio del más puro estilo catalán”, no es pronuncia sobre la datació, i cal suposar que accepta la dels autors precedents. Arturo Zaragozá, finalment, reprén aquest criteri, car creu que és Bernat Sorell i Aguiló, senyor d’Albalat del 1485 al 1508, el seu constructor.⁷

³ *Valencia*, II, p. 474.

⁴ *Geografía General del Reino de Valencia*, II, p. 900 (erudita ressenya històrica, amb algunes errades de cronologia).

⁵ LAMPÉREZ Y ROMEA, Vicente, *Arquitectura civil española*, I, p. 543-544.

⁶ *Historia de la arquitectura española. Edad Antigua y Edad Media*, p. 419.

⁷ Vid. ZARAGOZÁ CATALÁN, A. (2000), *Arquitectura gótica valenciana. Siglos XIII-XV*, p. 216, on afirma que és obra anterior al s. XVI. Posteriorment (ZARAGOZÁ, A., i IBORRA BERNAD, Federico (2004), “El palacio de Mosén Sorell en la historia de la ciudad”, *Historia de la Ciudad. III.- Arquitectura y transformación urbana de la ciudad de Valencia*, p. 59), precisa:

Es desprén del que hem ressenyat que els estudiosos de l'art gòtic que han tingut en consideració el castell-palau dels comtes d'Albalat no han fixat amb fonament l'època de la construcció, limitant-se a repetir el que ja digué Llorente, basat en la impressió, superficial, que una obra com aquesta havia de correspondre al temps de l'adquisició del senyoriu territorial per l'opulent llinatge de Sorell. De fet, el baró de San Petrillo, que va establir la genealogia d'aquesta família, sembla ser de la mateixa opinió, quan escriu, fa prop d'un segle: "*Perdura el castillo –cosa rara– en la misma familia de sus primitivos Señores jurisdiccionales, en los descendientes de aquellos poderosos Sorells...*"⁸ Tot i això, una anàlisi dels mateixos elements arquitectònics de l'edifici fa palesa una antiguitat major.

Els Sorell, en adquirir el senyoriu d'Albalat, amb el castell o casa de senyor, l'any 1480,⁹ degueren introduir reformes i millores, d'acord amb el gust artístic de la seua època, en una construcció preexistent. Importants elements del pati central, quadrat, denoten aquest origen. De les dues galeries que permeten l'accés a les cambres de la planta principal, on es puja per una escala descoberta de pedra, la de l'est, de gran simplicitat, recolza damunt de dues voltes de rajola plana, sostinguda per tres permòdols també de pedra; el central s'hi compon de tres peces superposades, particularitat considerada pròpia de l'arquitectura del segle XIV. Pel contrari, la galeria de ponent, de superior qualitat, s'alça damunt de dues voltes de pedra picada, sustentades per una mènsula monumental que al seu torn davalla fins al sòl en un pilar cilíndric; si la primera galeria és oberta, aquesta, pel contrari, apareix tancada per quatre arcs d'ogiva, sostinguts per fines columnes de secció quadrilobulada de pedra calcària nummulítica de Girona, dotades de capitells ornats amb labors de margalló, rosetes i petits escuts ogivals sense llaurar. Ha de fer-se observar que l'actual cinquena arcada d'aquesta naia o galeria no pertany a l'obra medieval, ans és producte de la intervenció o rehabilitació de l'edifici, sentim dir que dura i abusiva, efectuada el 1972 i els anys immediats pels serveis d'arquitectura de la Diputació de València:¹⁰ al seu lloc existia un arc conopial –un dintell monolític amb un arc en relleu– que servia de porta d'entrada a la galeria des de l'escala, i que fou desmuntat en aquella ocasió;¹¹ justament l'arc conopial

"...construyó (B. Sorell) prácticamente ex novo el palacio fortaleza en Albalat dels Sorells, flanqueado por torres..."

⁸ "Los Señores de Albalat", cit., p. 87.

⁹ Les capitulacions de venda foren atorgades per Beatriu de Codinats (o millor Codinachs, que és la forma original del cognom) i el seu cònjuge Francesc Aguiló Romeu, donzell, amb Lluís Aguiló de Codinats, fill d'ambdós, senyor titular, a favor de Tomàs Sorell, ciutadà de València, el 8-març-1480 (Arxiu de Protocols del Col·legi del Patriarca, de València [en endavant, APPV], *Bartomeu de Càrries*, 20434 [olim 1282], s. fol.). Han estat publicades parcialment a RODRIGO LIZONDO, Mateu (1981), "Sobre l'ascendència d'Ausias March", p. 370-372.

¹⁰ Segons projecte de l'arquitecte Alberto Peñín, executat per Guillermo Stuyck.

¹¹ El brancal sud d'aquesta porta tenia incorporada una llosa amb inscripció, picada o mutilada, en lletra gòtica, que fou retirada ensem amb l'arcada i va passar a mans particulars. La làpida havia estat al·ludida per J. Martínez Aloy –"en un sillar del antepecho, bajo la columna más

citat, hui desaparegut com diem, sembla reforçar el caràcter més tardà de la naia de ponent, que creiem no anterior al segle XV; tanmateix, cap conjecturar que l'arcada fos un afegit de les darreries d'aquella centúria obrat en una galeria ja existent, cosa que, d'acord amb les fotografies conservades i els nostres mateixos records personals, no gosem assegurar, però que, atenent a la major tosquedat del portal susdit, creiem molt probable.

Un altre indicatiu que pareix denotar el caràcter més modern de la galeria citada respecte de l'estructura originària del pati és el fet que l'intradós de l'arc de l'escala presenta a la part de dalt restes clares d'un incendi, que també va afectar el seu exterior, i que contràriament no apareixen en la volta immediata de la naia. De la cronologia d'aquesta escala, que és de 145 cm. de llum –prop de 6 pams i mig–, de dos trams traçats en angle recte, el primer molt curt i d'obra massissa (desmuntat i reconstruït modernament), acabat en un replà, i el segon llarg i esvelt bastit a l'aire sobre volta d'arc rampant, amb barana de pedra, no tenim dades; hi ha un segon element, però, a favor d'una datació prèvia a les reformes de Tomàs Sorell, i és que la portada de l'estudi que obria al dit replà, de què parlem després, mostrava el seu brancal esquerre cavalcant forçadament damunt de l'inici dels esglaons del segon tram, pot pensar-se que per manca de més espai. M. Gómez-Ferrer, però, cataloga aquest model d'escala com a propi de la segona meitat del s. XV,¹² el que aconsella situar-la no gaire lluny en el temps.

En la mateixa línia, observem en la crugia sud de la planta baixa un gran arc escarser de pedra que obre al pati, de factura molt diferent a l'arc d'ogiva, de rajola o maó, que comunica l'entrada o atri del castell amb el mateix pati central. Mentre que aquesta arcada ha de ser part de l'obra primitiva, atesa la seua semblança amb un altre gran arc diafragmàtic que sosté la sala inferior (antic celler) de la crugia nord i amb la generalitat de les portades interiors de la planta baixa del castell, totes d'arc ogival de maons (les actuals de pedra no són medievals, sinó també producte de la restauració del 1972), així com les conservades originals en la resta de la casa, aquella pot datar-se en les últimes dècades del XV. Un examen visual constata que aquest flanc sud del pati era primitivament tancat per un mur, i hom entrava a la sala corresponent per una portada de pedra dovellada d'arc de mig punt, gran part de la qual es veu encara hui a l'angle sudoest, cegada

próxima a la escalera, hay una inscripción de dos siglas que quiere hablar...– entorn del 1925 (*Geografía General del Reino de Valencia*, II, p. 905) i no cal dir com és de lamentable la seua eixida del castell per al millor coneixement de l'edifici. Esperem que un dia retorne al seu lloc de procedència.

¹² Respon al “*cambio hacia audaces bóvedas capialzadas con las hiladas perpendiculares a la pared, de tramo recto único o con pequeño tramo macizo inicial para girar inmediatamente...*”, com escriu l'autora en una documentada anàlisi (GÓMEZ-FERRER LOZANO, Mercedes (2005), “Patios y escaleras de los palacios valencianos en el siglo XV”, *Historia de la Ciudad. IV – Memoria urbana*, p. 138). Tanmateix, l'escala d'Albalat és de volta més senzilla que les d'arc escarser, tècnicament avançades, descrites a l'estudi citat, p. 126 ss.

quan es construí l'arcada nova; l'excavació practicada l'any 1999 pels arqueòlegs Ignacio Pascual (e. p. d.) i Manuela Raga va trobar els fonaments del mur de tàpia al·ludit per sota de l'actual paviment.¹³

Finalment, encara, són testimoni de la renovació que hagué de ser efectuada a les darreries del segle XV, quan el castell passa a poder del nou senyor Tomàs Sorell, altres elements. Al replà de l'escala del pati, en la crugia nord, hi ha (hi havia, perquè fou també eliminat per la intervenció del 1972) l'estudi o entresòl adés al·ludit, situat damunt de l'antic celler, amb accés per una portada de guix, d'arc mixtilini, amb baquetons, que denunciava pertànyer al gòtic final; la sala es cobria amb un teginat de fusta de l'època, que es conserva. Doncs bé, el forjat que sostenia l'estudi tallava l'arc de rajola ja mencionat del celler, corresponent a l'obra primitiva. La portada de la sala gran del castell, que es situa en la planta noble i en la seua crugia nord, immediata al desembarcament de l'escala, era d'algeps revestint una base de pedra, d'arc carpanell, inscrit dins d'arc lleugerament conopial, amb baquetons, indici també de cronologia tardana dins del gòtic, com els punts ja comentats (ja no hi és, substituïda per una porta nova de pedra d'arc de mig punt per la intervenció de 1972). En el mateix sentit, els paviments d'aquesta sala de la planta superior (la *sala*, com l'anomena l'inventari del castell del 1486, que adjuntem a l'Apèndix) i de la sala de la crugia est en la mateixa planta noble (desmuntats el 1972, però conservades en part les peces ceràmiques a l'edifici) eren de taulell gòtic vidriat de Manises, del conegut model decorat amb rosa blava en fons blanc, vorejada amb sanefa de ratlles paral·leles disposades en diagonal, combinat amb llosetes roges de fang cuit, datable a la fi del segle XV.¹⁴

La presència, al pati central, d'elements de diferent cronologia, dins del mateix període medieval i de l'arquitectura gòtica, manifesta, doncs, com ha estat dit, unes obres de modernització practicades a la fi del segle XV sobre un edifici més antic. Pel que fa al mestre d'aquesta obra, res no podem dir, desconeixent-se, pel moment, el contracte o capitulacions. Tot i això, i sense més valor que el conjectural, convé recordar que al palau de Mossén Sorell, de València, acabat ja l'any 1485, per encàrrec del mateix Tomàs Sorell, i malauradament incendiat en el segle XIX, hom ha cregut detectar la mà del cercle de Pere Compte,¹⁵ l'arquitecte més reputat de l'època, que en aquells anys portava a terme l'obra del pati, escala i naies d'un altre gran palau, el dels Borges, creats ducs de Gandia, també a la ciutat

¹³ PASCUAL BUYÉ, I., RAGA RUBIO, M., *Memoria de excavación de salvamento "Palau dels Sorells"*. Albalat dels Sorells, València. Abril 1999, Arxiu Municipal d'Albalat dels Sorells.

¹⁴ Vid. GONZÁLEZ MARTÍ, Manuel (1952), *Cerámica del Levante español. Siglos medievales*, II, p. 383, fig. 497.

¹⁵ IBORRA BERNAD, F., ZARAGOZÁ CATALÁN, A. (2003), "El palacio de Mosén Sorell en València", en E. MIRA i A. ZARAGOZÁ (comissaris de l'exposició), *Una arquitectura gòtica mediterrànea*, II, p. 212.

de València.¹⁶ El pati de la casa, actual palau de les Corts Valencianes, no ha arribat al nostre temps, amb les alteracions que ha sofert l'edifici; es manté dempeus, tanmateix, l'arcada de pedra picada que hi donava accés des del vestíbul, un arc escarser de factura molt pròxima al del castell d'Albalat, sense oblidar les semblances que s'observen en altres extrems de les capitulacions –així, el *gentill portall* que havia de fer-se a l'entrada de les naies, alçades damunt de voltes de pedra i tancades amb arquets i columnes–, malgrat les lògiques diferències de qualitat artística que havien d'existir entre un palau urbà d'una gran família i un castell senyorial en un àmbit rural.

L'arquitecte Arturo Zaragozá ha suposat recentment que Bernat Sorell i Aguiló, nebot i hereu de Tomàs, mort sense descendència el novembre de 1485 –advertim que Bernat ja posseïa rang militar en aquell moment, no pas creat cavaller el 1488, com hi diu–, hagués practicat reformes a la casa gran de València. Aquelles, centrades en la gran sala de parament, la construcció d'una nova capella i l'ampliació de la residència, ensems amb el bell escut de la monumental portada (que començà a ostentar un segon quarter amb l'ànguila heràldica dels Aguiló), creu que foren encarregades, possiblement, al mestre Pere Compte, llavors “*el constructor más prestigioso del Reino de Valencia*”.¹⁷ La hipòtesi reforça la nostra conjectura abans indicada.

És lícit atribuir a la iniciativa de Tomàs Sorell, senyor d'Albalat en el període 1480-1485, les obres referides al castell. Almenys, a la seua mort, sabem, per l'inventari dreçat el 21 de gener de 1486 pel seu nebot i hereu Bernat Sorell,¹⁸ que la construcció es trobava en un estat bàsicament acabat, com ha arribat, amb canvis menors, als nostres temps. L'edifici, ben cert, no ha patit més alteracions d'importància que una reforma parcial datable al segle XVII, potser coincident amb l'elevació de Jaume Sorell i Boil a la dignitat de comte d'Albalat. Aquesta obra hagué de consistir en l'elevació de les quatre torres, coronades originàriament de merlets, una planta més, ornant-les de boles i piràmides de gust herreria, segons estil de l'època, i en el cobriment amb teulada de les terrasses emmerletades corresponents als llenços dels corresponents quatre flancs del casal. Potser en aquell mateix temps, o en qualsevol cas els segles XVIII-XIX, s'hi afegiria una planta nova a l'entresòl, de sostre baix, per a habitació dels estatgers o arrendataris de l'hort del castell o de personal de servei, construcció de què les recents obres de restauració han posat al descobert múltiples indicis.

¹⁶ ZARAGOZÁ CATALÁN, A. (2003), “A propósito de las obras del palacio de los duques de Gandía en Valencia a finales del Cuatrocientos”, *Una arquitectura gótica mediterránea*, II, 199-203. Publica el contracte de Compte, del 7-setembre-1485, amb els procuradors del cardenal Rodrigo de Borja (*ibid.*, p. 201-203). Així mateix, ARCINIEGA GARCÍA, Luis (2003), *El palau dels Borja a València, actual seu de les Corts Valencianes*, p. 110-114; edita igualment, en transcripció generalment més correcta, el contracte citat (*ibid.*, doc. 3, p. 298-300).

¹⁷ ZARAGOZÁ, A., IBORRA, F., “El palacio de Mosén Sorell en la historia de la ciudad”, cit., p. 58-59.

¹⁸ APPV, *Bartomeu de Càrries*, 20431. Veg. l'Apèndix documental.

Ja al segle XIX, l'abolició del règim senyorial (1837) seria causa de la lenta degradació del castell. La pèrdua de les antigues rendes comtals, per una banda, i per l'altra la dissolució del vincle de Sorell, l'any 1854,¹⁹ que determinà el pas de la propietat del castell a una branca col·lateral de la família Gil Dolz del Castellar, llavors titular del comtat, faria que el palau deixàs de rebre les atencions necessàries per al seu manteniment. Quan el visita Teodor Llorente, a la fi d'aquell segle, estava “*convertido en rústica casa de labranza*”.²⁰

El castell s'assenta a ponent de la vila, en un nivell del terreny suaument elevat, descendent en sentit est fins al camí reial de Morvedre o de Barcelona, l'actual carrer Major, antiga calçada romana, que creua de nord a sud la població. Era envoltat d'un extens hort tancat de mur, fins als temps contemporanis; les reformes practicades els anys 1980 per l'Ajuntament, l'actual propietari,²¹ determinaren la conversió del terreny en jardí públic i l'obertura de dos carrers que el creuen perpendicularment, comportant la demolició de les tàpies, llavors en gran part conservades i obra possiblement del segle XVIII. La seua façana oest mira a l'horta del terme, regada per la séquia de Montcada, un braç de la qual travessava el flanc nord del mateix hort.

En realitat, la casa del senyor territorial no ha estat sempre en aquest lloc. Les excavacions arqueològiques practicades per I. Pascual i M. Raga l'any 1999, ja al·ludides, varen descobrir sota el paviment medieval del celler del castell –una cambra semisubterrània de la crugia nord amb accés des del pati per baix de l'arc de l'escala– un mur de maçoneria irregular amb orientació N.E.-S.O., del període islàmic, anterior a la traça de l'edifici gòtic, amb el qual no palesava cap relació estructural.

Si s'observa el plànol antic d'Albalat, es pot comprovar l'evidència que el castell-palau, hui envoltat parcialment pel caseriu, formava en origen, amb el seu gran hort al darrere, el flanc occidental de la població. Però, ens hem de remuntar, abans de prosseguir, als antecedents històrics.

¹⁹ L'expedient de divisió del vincle de Sorell es va iniciar aquell any, segons consta per carta de Vicent Gil Dolz del Castellar i Zanoni, XIII comte d'Albalat, al seu germà Francesc, datada a València el 24-octubre-1854 (arxiu de la família Gargallo i Gil Dolz del Castellar, Rafelbunyol, lligall *Albalat 3*).

²⁰ *Vid. supra*, nota 3.

²¹ Per compra de la citada família Gargallo i Gil Dolz del Castellar, branca col·lateral del llinatge dels comtes d'Albalat, segons escriptura atorgada per Pilar, Andrés i Elvira Gargallo Villacampa, fills i hereus d'Andrés Gargallo Gil-Dolz del Castellar (†1952), davant del notari de València Pablo de Torres Giménez, el 21 d'abril de 1955 (Arxiu Municipal d'Albalat dels Sorells). La compravenda, per preu de 450.000 pessetes, comprenia la casa-castell i l'hort annex, d'una hectàrea i 10,5 àrees de superfície, que havia estat talat en ocasió de la guerra civil del 1936-1939, quan l'edifici esdevingué seu del comitè revolucionari.

ELS PRIMERS SENYORS TERRITORIALS

L'alqueria islàmica d'Albalat Fauquia²² és esmentada al *Llibre del Repartiment* del regne de València, quan se'n fan donacions a diverses persones. L'1 de juliol de 1238 fou adjudicada a Sança Péreç d'Aguilar pel monarca,²³ només temporalment, perquè el 18 de març de 1239 era permutada per Massamagrell amb Eiximén de Navascos o Navascués, segurament navarrés.²⁴ Finalment, el 1242, el lloc havia passat a Pere d'Azlor (o Desllor), personatge que creiem aragonés; amb data 29 de juny de tal any, Ferrer de Pallarés, bisbe de València, amb el seu capítol, li va donar en feu el terç delme de les possessions d'aquell als llocs d'Albalat i Cinqueros, tots dos situats a l'Horta de València, amb la condició de prestar vassallatge al prelat.²⁵ Aquesta concessió pot fer pensar que Azlor hagués obtingut el domini d'Albalat, d'on, en tal cas, caldria considerar-lo el primer senyor després de la conquesta cristiana.²⁶ D'ell sabem que el juliol de 1289 seguia posseïent béns a València, car en aquella data el rei Alfons el Franc, d'Osca estant, mana al justícia de la ciutat que li siguin desembargats.²⁷

El *Repartiment* enregistra un altre donatari, Pere *Davoro*, que rep el 10 de juliol de 1238 una casa, un hort i cinc jovades de terra a Albalat Acíflia,²⁸ alqueria

²² Etimològicament, "Albalat (=el camí, és a dir, la calçada romana) de dalt", per contraposició a Albalat Acíflia ("Albalat d'avall"); aquesta segona alqueria també consta al *Repartiment*, com a existent a la part baixa o marítima del terme, i es despoblarà no més tard del segle XIV; era coneguda després de la conquesta amb el nom d'Albaladejo (RODRIGO LIZONDO, "Sobre l'ascendència d'Ausias March", p. 367, i doc. I, p. 371, on varem transcriure *Albaladejo*). Vid. BARCELÓ TORRES, Carme (1983), *Toponímia àrabica del País Valencià. Alqueries i Castells*, s. v. *Albalat dels Sorells*, p. 73-74.

²³ *Sancia Petri d'Aguilar, alqueriam de Albalato Aufachia, cum furnis tantum...* (*Llibre del Repartiment de València*, ed. dir. per Antoni Ferrando (1978), núm. 435).

²⁴ *Eximinus de Navaschos, alqueriam de Albalat Fauquia, quam cambiavit cum domna Sancia Petri de Aguilar per Maçamagres. XV kalendas aprilis* (*ibid.*, núm. 1101).

²⁵ *...nos, F(errarius), miseratione divina episcopus Valentinus et prepositus Terrachone... damus et concedimus vobis, Petro Azlor, et vestris in perpetuum beneficium et in feudum tertiam partem fructuum decime a nobis recipiende de omnibus honoribus et possessionibus que vos habetis in locis que (sic) Albalat et Cinqueros nuncupantur, in orta Valentie, et in terminis suis... quam vos habeatis per manus baiuli nostri in feudum perpetuum... et sitis inde nostri fideles et legales vassalli et deffensores et Ecclesie nostre...* (Arxiu de la Catedral de València [en endavant, ACV], perg. 1086, carta partida per ABC; n'hi ha còpia al perg. 2419 [=Liber sive regestrum constitutionum, privilegiorum et aliorum instrumentorum Ecclesie Valentine, fol. 83v]).

²⁶ Cinqueros o Cinquayros, lloc que devia limitar amb Albalat i Albuixec per la part litoral, desapareix aviat de la documentació, cal pensar que per despoblament (cf. SANCHIS SIVERA, José (1922), *Nomenclátor geográfico-eclesiástico de los pueblos de la Diócesis de Valencia*, p. 190).

²⁷ Si no és un fill homònim seu (GALLOFRE GUINOVART, Rafael (1968), *Documentos del reinado de Alfonso III de Aragón relativos al antiguo reino de Valencia y contenidos en los registros de la Corona de Aragón*, doc. 1381, p. 281).

²⁸ *Llibre del Repartiment*, ed. Ferrando, núm. 449.

pròxima a Albalat Fauquia (aquesta correspon a l'actual Albalat dels Sorells), i que els cristians anomenaran Albaladeio. Davoro havia obtingut el 1242, dos dies abans d'Azlor, el mateix reconeixement del dret de terç delme a les seues propietats per part del bisbe.²⁹ Ja havia adquirit, abans de 1240, diverses possessions a l'entorn d'Albalat, segons Burns, que fa equivocadament d'Azlor i Davoro una mateixa persona, per què el té com a primer senyor territorial, cosa també possible.³⁰ És cert que no tornem a veure Azlor documentat en relació amb el lloc, potser perquè en venés més tard els seus drets, i, contràriament, serà la línia del suposat Davoro la que hi va arrelar. D'acord amb les investigacions de L. Corell, aquest personatge s'identifica amb Pedro de Agüero (mort abans de 1248), aragonés, escuder de Llop Ximéneç de Luesia, o millor amb el seu fill del mateix nom. Efectivament, Pedro de Agüero II, Toda Garcés, la seua muller, i Teresa Gil,³¹ possible germana d'aquesta, varen rebre tots tres el citat 10 de juliol de 1238 lots de béns de similar valor: una casa, amb un hort i cinc jovades, com ja és dit, tot a Albalat Aciflia. Toda Péreç de Agüero, filla dels primers, heretà les propietats del pare a Morvedre i a Albalat, cosa que confirma tal interpretació.³² Encara, el 10 d'agost del mateix any, en el setge de València, Jaume I donava l'alqueria d'Albalat Aciflia, sense forns ni molins, a Marimon de Plegamans.³³

Amb el matrimoni de Toda Péreç de Agüero amb Eiximén Péreç de Oriz, cavaller, el domini senyorial d'Albalat passa durant dues generacions a aquesta família. Militar al servei de la corona, probablement d'origen navarrés,³⁴ Eiximén de Oriz,

²⁹ Amb data 27 de juny de 1242, el bisbe Pallarés va concedir el terç delme de les seues possessions a Albalat a un personatge anomenat *Petro Dauro, P. d'Azur i Petri Daura*, indistintament (ACV, perg. 2352 [= *Liber sive regestrum constitutionum... Ecclesie Valentine*, fol. 36v, còpia del s. XIV]).

³⁰ BURNS, Robert I., S. I. (1993), *El regne croat de València. Un país de frontera al segle XIII*, p. 357-358.

³¹ Teresa Gil rebé un llegat de cent morabatins alfonsins al testament de Toda Ladrón, vídua de Gil Garcés de Azagra, atorgat durant el setge de València el 1238 en presència del rei (HUICI, A[mbrósio] (1916), *Colección diplomática de Jaime I, el Conquistador*, I, núm. CLXXXI, p. 278-280), on no es diu que fos filla de la testadora, segons suposa Corell. Per a Mª Mercè COSTA I PARETAS (1998), *La casa de Xèrica i la seva política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó (segles XIII-XIV)*, p. 19, aquella pot identificar-se amb Teresa Gil de Vidaure o Vidaurre, la futura esposa secreta de Jaume I, hipòtesi que no és nova (CHABÁS, Roque (1892), "Doña Teresa Gil de Vidaure", p. 26, seguit per MARTÍNEZ ALOY, *Geografía... del Reino de Valencia*, II, p. 902); tanmateix, els orígens familiars de la dama no són ben coneguts.

³² Vid. CORELL RUIZ, Luis (1996-1997), "San Juan del Hospital en los comienzos de la Valencia medieval cristiana. Dos lápidas sepulcrales medievales en la iglesia de S. Juan del Hospital de Valencia (s. XIII-XIV)", p. 350-352, 394 i 398-399. Creiem, certament, que Davoro, forma que hem comprovat al ms. del *Llibre del Repartiment*, ha de considerar-se una mala grafia de d'Auero deguda a l'escrivà. Les donacions a Toda Garcés i Teresa Gil són els núms. 451 i 450, respectivament, del *Repartiment*.

³³ *Marimondus de Plicamanibus, alqueriam de Albalato Aciflia, sine furnis et molendinis. IIII idus augusti (Repartiment, núm. 577)*.

³⁴ Oriz és un llogaret del terme municipal de Noáin (Vall d'Elorz), a Navarra.

senyor d'Alfafara,³⁵ posseïa en feu els castells de Bocairent, per donació de Jaume I, i de Relleu, del rei Pere el Gran;³⁶ tenia també al seu càrrec, en nom del monarca, les rendes d'Ontinyent i de Bocairent.³⁷ El 1282 apareix ja com a senyor d'Albalat.³⁸ Va morir poc abans del 1305; en aquest any, es procedeix a l'execució del seu testament, que preveia pagar el que restava del dot de la seua filla Caterina, muller de Gil Ximéneç d'Entença, cavaller, així com diverses quantitats per l'ànima del difunt. Les càrregues devien ésser oneroses, perquè el seu fill i hereu, Joan Ximéneç de Oriz, ensems amb la seua mare, l'esmentada Toda, i la seua muller, Peirona, i amb el consentiment de les germanes, la predita Caterina i Andreua, muller de Pere Ximéneç de Lorca, cavaller, va alienar el domini del mateix lloc.

La venda, autoritzada pel notari de València Nicolau Despuig, es va efectuar el 7 de maig de 1305, en favor de Guillem de Manresa (en realitat, Guillem Celom, com després justificarem), ciutadà de València, draper, i comprenia l'*alchaream nostram sive locum de Albalato, situm in orta civitatis Valentie, satis prope de Foyos, in camino quo itur seu tenditur apud Murumveterem...*, per preu de 47.700 sous.³⁹ Pot observar-se que, tot i que les primeres propietats, per donació reial, de la família eren situades a Albalat Acíflia, el lloc objecte de la compravenda és l'antic Albalat Fauquia del *Repartiment*, al camí reial de València a Morvedre, l'actual Albalat dels Sorells. El fet delata que el matrimoni Eiximén Péreç de Oriz i Toda Péreç degué sumar als seus béns el domini territorial d'ambdós llocs, que d'ençà d'aquest temps, i per sempre, havien de formar un sol terme, unitat reforçada pel despoblament posterior d'Albaladeio, l'antic Albalat Acíflia, que, com indicàvem abans, desapareix de la documentació en el curs del mateix segle XIV: el 1352, amb motiu d'una nova compravenda del lloc, es fa constar que a la transacció *hi era entés e comprés la alqueria apellada Albaladeio, que és dins terme de Albalat...*⁴⁰

³⁵ Vid. MARTÍNEZ FERRANDO, J. Ernesto (1934), *Archivo de la Corona de Aragón. Catálogo de la documentación relativa al antiguo Reino de Valencia, contenida en los registros de la Cancillería Real*, I, núm. 1260.

³⁶ *Ibid.*, I, núm. 1676, i II, núm. 2155.

³⁷ GALLOFRE, *Documentos del reinado de Alfonso III...*, núm. 121: ordre reial dada a Cabanes, el 9-febrer-1286, de pagar-li un deute de la corona.

³⁸ *Bernardus de Rocha, comorans in Albalato Ex(imin)i Petri d'Oris, condemnantur* (sic) *David Astruch, iudeo, in XV solidis regalium Valentie...* (Arxiu del Regne de València [en endavant, ARV], *Justícia de València*, 2, fol. 98v; l'assentament no porta data, però l'anterior és de desembre de 1282). Cf. *Llibre de la Cort del Justícia de València (1280-1282)*, ed. d'Enric Guinot, M. Àngels Diéguez i Carmel Ferragud (2008), p. 342; hi diferim en la transcripció d'aquest punt, vist l'original.

³⁹ L'acta prossegueix: *cum hominibus... terminis et pertinentiis, et cum domibus, furnis et molendinis, censualibus agreriis* (sic) *quae ibi recepit et recipere debemus et consuevimus, tam in pecunia et fructibus terrae et arborum quam in aliis, et cum dominicaturis, laudimiis et faticis, census, peytis, questiis* (en blanc), *ostibus et cavalcatis et eorum adempriivis, et omnibus aliis iuribus...* (ARV, *Real Audiencia, Escribanías de Cámara*, any 1793, expedient núm. 83, 3^a mà, fols. 3r-8v; hem tingut notícia d'aquesta font gràcies al nostre amic Salvador García Llopis).

⁴⁰ APPV, *Bartomeu de Càrries*, 20434, s. fol. (recollit en les capitulacions de venda citades a favor de Tomàs Sorell: 8-març-1480). Publicat a RODRIGO LIZONDO, "Sobre l'ascendència

Arribats en aquest punt, i per tal de situar la casa del senyor, cal considerar la planta que ofería el lloc, antiga alqueria d'Albalat Fauquia, als segles XIII-XIV. Fa anys, Torres Balbás cridava l'atenció sobre l'urbanisme regular, ortogònic, d'algunes viles de repoblació de la Plana, com ara Vila-real, o Nules, o Castelló.⁴¹ Més tard, V. Mª Rosselló va demostrar la presència del mateix patró per a moltes més viles i llocs poblades en aquelles centúries: entre altres, Vinaròs i Benicarló, Orpesa, Cullera, la Pobla de Vallbona o, a la mateixa Horta Nord, l'exemple pròxim de Puçol.⁴² Estudis recents han permés arribar a la conclusió que la repoblació del regne al s. XIII va suposar un canvi radical envers la xarxa d'alqueries d'època islàmica, car no sols es va reduir, amb l'abandonament de molts nuclis, per concentrar la població en llocs de majors dimensions, ni únicament es crearen determinades pobles o viles de nova planta (cas de Vila-real), sempre amb una traça urbana planificada, ben al contrari de l'urbanisme islàmic. Més encara, l'estructura urbana dels nuclis musulmans no es considerava adaptable per als assentaments dels nous pobladors cristians, per què la implantació d'un urbanisme regular, més o menys quadrangular o ortogònic, fou un fenomen habitual arreu del país, allí on s'instalaren repobladors, substituint-hi de forma generalitzada l'hàbitat del període anterior.⁴³ Les cases familiars es construeixen en profunditat amb l'agregació de crugies –en contrast amb el model musulmà, entorn d'un pati–, tot respectant unes condicions prèviament fixades: la delimitació del poblat, les línies dels carrers i la parcel·lació de les vivendes.⁴⁴ Els nuclis de població, doncs, malgrat ser hereus i continuadors de la primitiva alqueria i ocupar el seu lloc, no en reproduïen la planta, que és en tot o en part transformada.

Els últims temps de l'Antic Règim, que poden documentar-se bé a Albalat dels Sorells gràcies a dos llibres padrons datats respectivament el 1812 i el 1828, pertanyents a l'Arxiu Municipal,⁴⁵ encara denuncien una ordenació antiga (medieval)

d'Ausias March”, doc. I, p. 371. L'acta de reconeixement al·ludida fou autoritzada pel notari Guillem Sarroca, el 16-abril-1352.

⁴¹ TORRES BALBÁS, Leopoldo (1968), “La Edad Media”, en Antonio GARCÍA BELLIDO *et alii*, *Resumen histórico del urbanismo en España*, p. 121-126.

⁴² ROSSELLÓ VERGER, Vicenç M. (1987), “Villas planificadas medievales del País Valenciano”.

⁴³ “...El fet realment important, però, és que no sols es van constituir a tot arreu nuclis urbans totalment nous, sinó que això era condició gairebé ineludible dels assentaments cristians. Els espais residencials andalusins... oferien una estructura incompatible... per a l'enquadrament... de la població colonitzadora” (TORRÓ, Josep (2003), “Arqueologia de la conquesta. Registre material, substitució de poblacions i transformació de l'espai rural valencià (segles XIII-XIV)”, en Miquel BARCELÓ *et alii* (eds.), *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, esp. p. 157-160).

⁴⁴ *Ibid.* Presenta també un interessant panorama de les transformacions urbanístiques de l'època ZARAGOZÁ CATALÁN, *Arquitectura gòtica valenciana. Siglos XIII-XV*, p. 105-120.

⁴⁵ Investigats per Bernat GARCIA APARICI (1990), “Albalat dels Sorells a principis del segle XIX. Estudi sòcio-econòmic”, amb plànols (*vid. esp. el de la p. 153*).

planificada. El poble s'estén seguint l'eix del camí reial de Morvedre o de Barcelona (moderna carretera nacional 340), en sentit N.-S.; a l'orient del camí, però, hi ha gairebé només una línia de cases, mentre que la major part de la població s'estén a occident, amb el seu nucli en forma de quadrat irregular, dividit d'est a oest per un carrer acusadament rectilini, el carrer d'Enmig, o del Mig (des del 1915 s'anomena del Dr. Valls), amb una petita plaça al centre del seu curs; al nord hi ha el carrer del Forn, més o menys paral·lel a l'anterior, que es prolonga, passada la plaça del Castell, en el carrer del Portalet, per on té eixida al camí de la Muntanya; al sud, el carrer del Molí, també situat en paral·lel, però de curta extensió. El castell hi apareix exempt, al nordoest, dominant la plaça principal per davant i amb l'hort cobrint els altres flancs del casal comtal, tal com creiem que hagué de ser la seua ubicació a l'Edat Mitjana.

GUILLEM CELOM, CIUTADÀ, SENYOR D'ALBALAT (1305-1330)

L'acta notarial de la venda d'Albalat el 7 de maig de 1305, que ens ha arribat en còpia autèntica del s. XVIII,⁴⁶ esmenta com a comprador *Guillermo de Minorisa, civi V (=Valentie, en blanc a l'orig.), draperio*. Som certs, però, que aquest nom és mal interpretat –pot ésser el procurador que intervingué en el contracte, atés que, com després es provarà, Guillem de Manresa era persona pròxima a la que ens ocupa–, perquè tota la documentació de l'època és constant en presentar Guillem Celom (algunes vegades, *Celolm* i *Selolm*; als texts llatins, *de Ulmo*, és a dir, 'de l'Om')⁴⁷ com a senyor d'Albalat.

Troben esmentat el personatge per primera vegada com a testimoni en un document atorgat per Jaume Péreç, senyor de Sogorb: *Guillelmus de Ulmo, civis et draperius eiusdem* (de València).⁴⁸ Ciutadà, mercader de draps segurament de sòlida fortuna, va ocupar el càrrec de justícia de la seua ciutat el 1299.⁴⁹ Era fill de Guerau Celom i de Barcelona, muller seua,⁵⁰ i es casà amb Ramona, de llinatge desconegut, el 1299,⁵¹ el mateix any que compra d'Elisenda de Sarrià, esposa del

⁴⁶ Estesa per Blas Biguer, escrivà de València, el 7-setembre-1793, d'un instrument original en pergamí que obrava llavors a l'arxiu del Comte d'Albalat, hui perdut (ARV, *Real Audiencia, Escribanías de Cámara*, cit. *supra* a la n. 39).

⁴⁷ La forma moderna del cognom és Salom. Creiem errònia, pel que hem dit, l'etimologia de l'hebreu *shalom* que en dóna el *Diccionari Català-Valencià-Balear* d'ALCOVER i MOLL.

⁴⁸ ARV, *Protocolos*, Jaume Martí, 2631, fol. 112r, 10-març-1296.

⁴⁹ *Guillelmus de Ulmo, iustitia Valentie*, nomena procurador en una causa amb el bisbe, per la retenció d'un pres (ARV, *id., id.*, 2811, fol. 75rv, 14-juliol-1299). El registre del seu mandat (ARV, *Justícia de València*, 6) ha estat publicat al volum *Llibre de la Cort del Justícia de València (1287-88, 1298)*, ed. d'Aureli Silvestre (2008); els justícies de València prenien possessió el dia de Nadal, i, doncs, el mandat de Celom correspon pròpiament a l'any següent 1299, circumstància no indicada per l'editor.

⁵⁰ ARV, *Protocolos*, Jaume Martí, 2813, s. fol., 24-juny-1316.

⁵¹ ARV, *id., id.*, 2811, fol. 26r-28v, 29-abril-1299.

noble Ramon de Montcada, una alqueria *in termino de Beniaman, orta Valentie*.⁵² Fou elegit jurat de València cinc vegades, els anys 1306, 1308, 1314, 1316 i 1321,⁵³ i repetidament conseller per la parròquia de Sant Nicolau.⁵⁴ La seua intervenció en la vida pública va ser constant, perquè el mateix 1308 era col·lector, en sèms amb Ramon Ponç, ciutadà valencià, Guillem del Bosch, veí de Xàtiva, i Arnau Ester, de Morella, del subsidi concedit pel regne a Jaume II.⁵⁵

Contragué segones núpcies amb Castellana de Foces, matrimoni del qual consta que tenia fills; malgrat això, va disposar en testament la venda de tots els seus béns i la distribució del producte obtingut als pobres. El lloc d'Albalat, doncs, hagué de ser traspassat de bell nou a altres mans.⁵⁶

És a l'època del domini de Guillem Celom quan tenim constància, per primera vegada, de l'existència a Albalat de la casa del senyor, tot i que és obvi que, per necessitats d'alberg i de govern, ja havien de posseir-la els anteriors titulars. La situació de l'edifici no coincideix gens, tanmateix, amb el castell-palau medieval que ha perviscut, que és una construcció exempta i perifèrica envers el poblat antic, com ja ha estat dit.

UBICACIÓ DE LA PRIMITIVA CASA DEL SENYOR

El protocol del notari Pasqual de Vall-llebrera dóna indicis bastants per tal de fixar la ubicació i caràcter de la casa del senyor en aquell temps. Tenia al davant una plaça, que era la seu de la vida pública d'Albalat, on actuava la cort de justícia i on es congregava el Consell del lloc. El 14 de desembre de 1328, l'oficial del se-

⁵² ARV, *id.*, *id.*, 2811, fol. 12v, 16-abril-1299. Beniamen, Beniemen o Benjemen era un antic lloc pròxim a Meliana i a la desapareguda Petra, a l'Horta Nord (SANCHIS SIVERA, *Nomenclátor...*, p. 104 i 115), citat sis vegades al *Repartiment*.

⁵³ Arxiu Municipal de València (en endavant, AMV), *Manual de Consells*, A-1, fols. 1r, 17v, 98v, 114r i 163r. Cf. *El primer Manual de Consells de la ciutat de València (1306-1326)*, ed. de Vicent Anyó García (2001). El *Libre de memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de València (1308-1644)*, ed. de Salvador Carreres Zacarés (1930-1935), I, p. 1, 4-5 i 7, l'anomena erradament *Guillem Colom*. Al *Diccionario histórico de la Comunidad Valenciana*, 2 vols., València, Edit. Prensa Valenciana, 1992, I, s. v. *Albalat dels Sorells*, redactada per l'autor d'aquest text, hi ha el mateix error *Colom*, degut a la mà del corrector. Cf. RODRIGO LIZONDO, "Sobre l'ascendència d'Ausias March", p. 362.

⁵⁴ Entre els anys 1307 i 1324 (AMV, *Manual de Consells*, A-1, fols. 10r i 219v, per a les dades mencionades).

⁵⁵ ARV, *Protocolos*, Jaume Martí, 2812, fol. 57rv, 10-gener-1308 (datat el 1307 segons l'any de l'Encarnació).

⁵⁶ ARV, *Real Audiencia, Escribanías de Cámara*, any 1793, exp. 83, 3ª mà, fols. 9r-12r. El document precisa la venda del lloc per part de Guillem de Manresa, abans al·ludit, Jaume Tolsà i Bernat Redon, marmessors del difunt Guillem Celom, el que originà reclamacions contra ells de la vídua i els seus fills (febrer de 1331, datat 1330 per l'any de l'Encarnació), car *Idem Guillelmus disposuit in suo ultimo testamento quod omnia bona eius venderentur per dictos manumissores et pretium earundem* (sic), *solutis quibusdam legatis coniunctis personis dicti testatoris factis, darentur* (sic) *pauperibus Iesuchristi...*

nyor, Guillem de Na Masa, *lochtinent de senyoria en Albalat d'En Guillem Celolm*, dicta una resolució judicial en aquesta plaça, *denant l'alberch de aquell metex en Guillem Celolm constituït e hedificat en lo dit loch, on lo dit lochtinent de seny[o]ria ha acostumat tenir cort*, entre Jacob Xaprut i Israel Maçaç, jueus de València, i Garcia Pèriz d'Ambell, veí d'Albalat, els quals pledegen per una partida de raïm comprada per aquells d'aquest darrer per a l'elaboració de *vi juhivesch*.⁵⁷ Semblantment, el 30 de maig de 1330, Jaume Borrell, justícia, ensem amb Arnau Gaçó i Guillem Martí, jurats, hi celebren consell general, *convocat[o] consilio ad infrascripta per Rodericum Eynego, preconem publicum [d]icti loci, ipsisque eiusdem c[on]siliu[m] s[eu] maioris partis pariter congregatis in platea coram domibus dicti venerabilis Guillelm[i] de Ulmo, ubi est mori (sic) consilium generale tenere et curiam*, amb l'objecte de nomenar síndics de la universitat o corporació local per un litigi contra uns particulars sobre el reg de la séquia de Montcada.⁵⁸ Alhora, també podia impartir-se justícia a l'interior de la casa senyorial, com prova el següent episodi: el 20 de novembre de 1330, quan ja era mort G. Celom, el justícia Borrell dicta sentència en una disputa pels comptes de la tutoria dels fills de Bernat Roca i la seua muller Guillemona, difunts, donada *en l'alberch que l'onrrat en Guillem Celolm, çanrere, havia en lo dit loch de Albalat...*⁵⁹

Dit això, que no sembla diferent del que podia acostumar-se en altres poblacions, és necessari situar la casa de Guillem Celom en la xarxa urbana, per tal d'establir la naturalesa d'aquella. Sortosament, tenim documentades les afrontacions de l'edifici. Tenia davant (a l'orient, pel que després direm), on suposem la porta principal, la plaça del lloc, però limitava per dos costats amb la casa dels hereus d'Assensi de Montagut, la qual, al seu torn, ho feia amb la casa i l'hort dels hereus de Bernat Roca i amb un carrer públic. Del primer cas ens consta per l'inventari dels béns del dit Assensi i la seua muller Marta, difunts, manat alçar el 23 de setembre de 1330 per Domingo Siurana, curador dels fills de la parella, on es declara que vivien en una casa a cens del senyor, ja mort com dèiem, *que domus affrontantur cum domibus heredum dicti Guillelmi de Ulmo duabus partibus, et cum domibus et horto heredum Bernardi Rocha, et in via publica...*⁶⁰ Les mateixes indicacions es repeteixen el 5 de desembre següent, quan es fa la divisió dels béns de la família Montagut entre els tres fills, ordenada pel justícia citat Jaume Borrell, i és adjudicada la casa descrita a la major, Joaneta, previ pagament del lluíisme senyorial preceptiu.⁶¹

⁵⁷ ARV, *Protocols*, Pasqual de Vall-llebrera, 4231, 19° kal. ianuarii 1328. Agraïm la indicació que ens féu el prof. J. V. García Marsilla sobre l'interés d'aquest notari.

⁵⁸ ARV, *id.*, *id.*, 2833, 3° kal. iunii 1330. Altres actes de consells celebrats a la plaça del lloc (*in platea eiusdem loci, ubi est moris tenere curiam et consilium generale*), al mateix registre notarial, en dates 5° idus februaryi i 13° kal. martii del 1331 (1330 de l'Encarnació), presidits ambdós per Pere de Puigserrer, justícia d'Albalat.

⁵⁹ ARV, *id.*, *id.*, 2833, 12° kal. decembris 1330.

⁶⁰ ARV, *id.*, *id.*, 2833, 9° kal. octobris 1330.

⁶¹ ...*affrontantur cum domibus heredum d[icti] Gu[illelmi] de Ulmo duabus partibus, et cum*

Hi resta provat, doncs, que la casa de senyor no era una construcció exempta; contràriament, es trobava entre una plaça, un carrer lateral i, immediatament al darrere, la casa de Montagut, envoltada per dos flancs per la residència dominical, segurament de molt majors dimensions –desconeixem, en canvi, on limitava pel nord, punt que no reflecteix la documentació analitzada–; tot seguit, hi havia la casa i l'hort de Roca, que obria probablement al mateix carrer.

Aquestes dades no permeten situar la casa de senyor del temps de Guillem Celom, la primera coneguda com hem dit, a la mateixa localització del castell-palau medieval d'Albalat subsistent, que ha estat sempre un edifici exempt pels quatre flancs, tret derivat del seu caràcter de casa forta, amb torres angulars i troneres, i de gran volum.

Creiem molt possible que la primera casa s'alçàs al centre del poblat, al carrer anomenat ja als segles medievals d'*Enmig* o *del Mig*,⁶² que, com hem indicat abans, dividia en sentit E.-O. el nucli antic. Ens ho fa creure, a banda el fet de ser la via principal del sector més vell, com manifesta el seu nom, la particularitat de presentar una petita plaça, hui sense rotular, coneguda com *la Replaceta*, que forma un rectangle obert en la banda nord del carrer –la del sud és rectilínia, sense més accident que la boca del carrer del Silenci, que corre perpendicularment, també en línia recta, en direcció sud–, on justament es trobava fins a les darreres dècades del s. XX l'antiga casa de l'Ajuntament. L'edifici, amb porta a la plaça, cobria tot el seu flanc occidental i prosseguia pel darrere amb la façana lateral carrer amunt, on era la presó;⁶³ la casa decimonònica que nosaltres hem conegut ha estat substituïda per una construcció pública moderna. A l'angle nordoest de la mateixa plaça, tot seguit de la casa comunal, s'obria un corral de ramat propietat del municipi,⁶⁴ i, finalment, al costat nord, hi és encara, malament modernitzada, la portala-

domibus heredum Bernardi Rocha, et in via publica (ARV, *id.*, *id.*, 2833, non. decembris 1330). Cobren *medio laudemio* els compradors de les rendes del senyoriu, Pere Gaçó, d'Albalat, i Bartomeu Barberà, ciutadà de València (*ibid.*).

⁶² La referència més antiga que en tenim és de data 14 de gener de 1475, en una inscripció del capbreu manat fer per Elionor Romeu (és a dir, Elionor de Vallterra, vídua de Manuel de Codinachs o Codinats i casada en segones núpcies amb Jaume Romeu, cavaller), que conservà fins a la seua mort el senyoriu d'Albalat d'En Codinats, el 1475-1476: Joan de les Cobes, llaurador d'Albalat, declara posseir una casa *en la calle bulgarmente llamada del mig*, segons la traducció de l'original en pergami pertanyent a l'arxiu comtal, feta el 1793 per Blas Biguer, escrivà (ARV, *Real Audiencia, Escribanías de Cámara*, any 1793, exp. 83, 3^a mà, fols. 31r-32r). Atés que Biguer dóna el contingut del capbreu en castellà, no sabem si el nom del carrer és el del document original del s. XV o l'usual al XVIII. Un capbreu posterior, ordenat alçar per Josep Sorell, comte d'Albalat, el 1688-1693, i conservat original, l'anomena *carrer de Enmig* (*ibid.*, 4^a mà, fol. 241r).

⁶³ Arxiu Municipal d'Albalat dels Sorells, *Libro Padrón del Lugar de Albalat dels Sorells... formado en el año 1828*, fol. 236: *Fincas propias del Lugar.- La casa de Ayuntamiento y la cárcel en la calle del Medio...*

⁶⁴ *Del corral del ganado* (A. M. Albalat dels Sorells, *Libro Padrón del Lugar de Albalat dels Sorells... formado por orden del Gobierno en el año 1812*, fol. 196). Al mateix arxiu, el padró de

da del pati del vell forn de coure pa, regalia senyorial,⁶⁵ que tenia l'accés principal pel carrer del Forn (d'ençà de 1912, carrer del P. Salvador de la Mare de Déu Mol·là). Una concentració, per tant, d'edificis de caràcter públic, amb molt probables antecedents medievals –en el cas del forn, es pot donar per segur–, que permet concloure, encara sense la certesa que dóna una prova documental explícita, que el solar de l'antic Ajuntament pogué ser el de la primera casa del senyor, amb el seu pati o hort annex, que seria després corral de ramat, i la placeta contigua la que servia per a les reunions del Consell general.

Doncs bé, un examen atent i confrontat dels dos capbreus més antics de les propietats tingudes sota directe domini del senyor, el de 1475, manat fer per Elinor Romeu de Vallterra, i el de 1688-1693, ordenat pel V comte d'Albalat, Josep Sorell, Despuig i Roca,⁶⁶ hi permet arribar a conclusions positives.

En primer lloc, del capbreu de 1475, conegut en una traducció del s. XVIII, es desprén que el lloc només disposava d'un carrer en el ple sentit del mot, format per cases alineades amb regularitat, justament el carrer d'Enmig. L'únic esmentat al document amb nom propi és aquest, mentre que la resta de les cases enregistrades, moltes dotades d'un corral o un hort annex, d'extensió desigual, sovint menut, però altres vegades gran, fins a una superfície de dues fanecades,⁶⁷ no són ubicades en cap carrer particular, i fan pensar en un poblament més o menys discontinu, ordenat, però, entorn de l'eix central vertebrador referit –paral·lels al qual es conformaven els carrers del Forn i del Molí. Atenent a aquesta disposició, la casa de Guillem Celom havia d'alçar-se forçosament al carrer d'Enmig, i a la plaça existent en aquell. Això no obstant, el capbreu de 1475 sols fa menció de tres edificis de caràcter públic: el forn, amb *un huerto cerrado de pared* –que suposem recaient a la plaça–, la carnisseria i l'almàssera d'oli.⁶⁸

Confirma aquest supòsit el capbreu de 1688-1693.⁶⁹ A tenor d'aquest, en la de-

1828, fol. 236, és més explícit: *Fincas propias del Lugar.- ...Un corral de encerrar el ganado contiguo a la casa antedicha...* (l'Ajuntament). Ha subsistit fins poc abans de 1980, conegut com *el Corralot*.

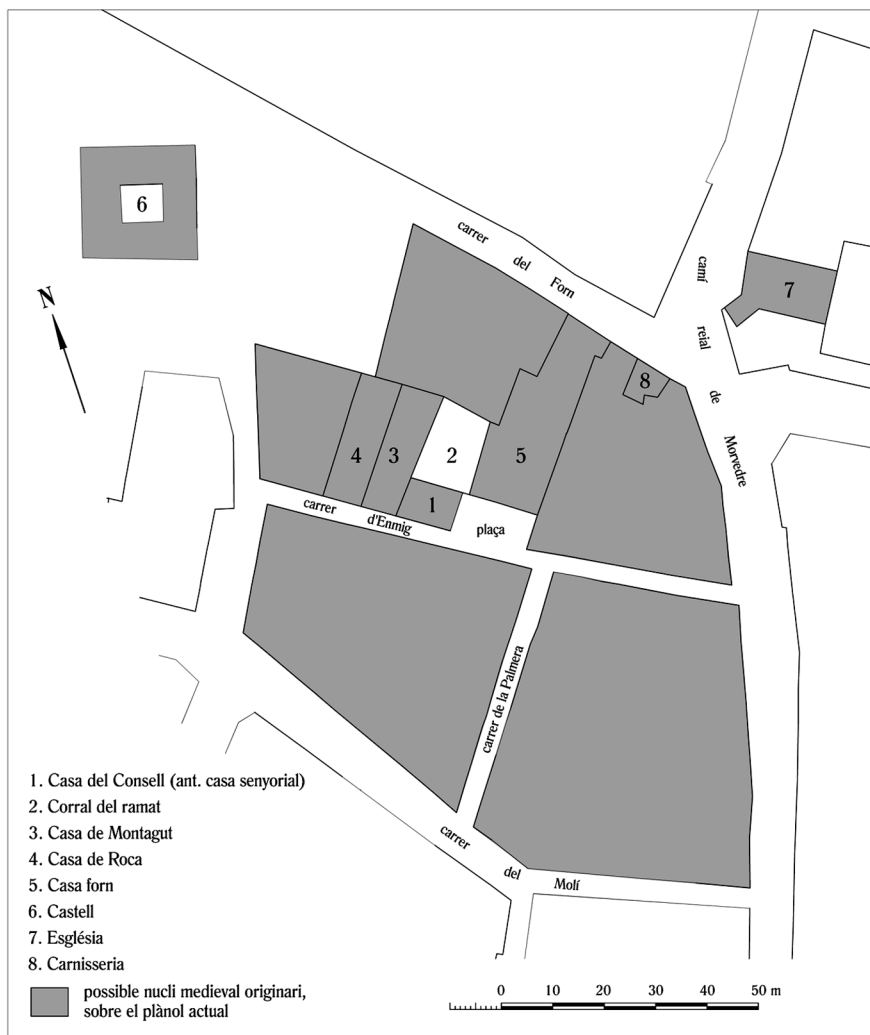
⁶⁵ A. M. Albalat dels Sorells, padró de 1812, fol. 98: *Haver del Sor. Conde de Albalat.- ...calle del Horno, ...casa Horno*. Per a localitzar els edificis esmentats, *vid.* GARCIA APARICI, "Albalat dels Sorells a principis del segle XIX...", plànol de la p. 153.

⁶⁶ SAN PETRILLO, "Los Señores de Albalat" (hi reconstrueix la genealogia del llinatge Sorell), p. 98. Sobre els capbreus citats, *vid. supra* nota 62.

⁶⁷ Joan d'Alfambra, major, declara, ensems amb el corral de sa casa, no diu en quin carrer, un *huerto cerrado* contigu d'aquesta extensió, *de tierra campa* (ARV, *Escribanías de Cámara, id.*, *id.*, 3^a mà, fol. 53v-54r).

⁶⁸ ARV, *id. id.*, 3^a mà, fols. 52v, 32v i 35v, respectivament. És comprensible que no mencione la casa del senyor, perquè el seu objecte són les possessions subjectes a cens emfitèutic, i les referides ho són, com a monopolis del senyor territorial.

⁶⁹ ARV, *id. id.*, 4^a mà, fols. 188-258. És el document original, encapçalat per l'epígraf (al bifoli sense fol. que el precedeix) *Sexanta-sis actes de cabreus fermats per diferents emphiteutes a favor de l'egregi Dn. Joseph Sorell y Despuig, compte de Albalat dels Sorells*, autoritzat per Miquel Bas, notari de València, entre el 7-maig-1688 i el 9-juliol-1693, rubricat amb el seu signe autògraf al fol. 258r.

claració dels béns d'Isidora Serra i de Dolz, veïna de València, vídua i hereua de Vicent Dolz, al carrer d'Enmig s'obria la plaça del Forn –la placeta subsistent, on hi ha la portalada posterior de l'antic forn, que, almenys en temps moderns, tingué l'accés principal al seu extrem nord, al carrer anomenat fins al s. XX del Forn–, i en aquest mateix emplaçament s'alçava la casa del Concell. Totes les circumstàncies referides fan concloure que la casa de l'Ajuntament, que ha perviscut allí fins al s. XX, és continuadora o hereua de la casa de senyor de l'època de Guillem Celom, amb façana orientada pel seu front est a la placeta i el mur lateral sud al car-

rer d'Enmig. La mateixa font informa del punt d'arrencada del carrer *de la Palmera* –modernament, del Silenci, perquè en formaven el flanc oriental els murs dels corrals, al darrere de les cases del carrer Major–, que afluïx a la plaça del Forn, el que va també en la línia de la nostra proposta.⁷⁰

LA CONSTRUCCIÓ DEL CASTELL-PALAU. EL SENYORIU DELS MARCH (1331-1352)

El senyoriu d'Albalat d'En Guillem Celom fou alienat a la mort del titular, com ja hem exposat, pels seus marmessors, a fi d'atendre els llegats, als familiars, i sobretot caritatius, del seu testament. El comprador va ser *lo honrat en Pere March, ciutadà de Barchinona, conseller del senyor rey*, en data no precisada, però poc anterior al 25 de febrer de 1331; en aquell dia el justícia civil de València manà fer una crida, d'ordre del rei Alfons el Benigne i a instàncies del nou senyor i dels marmessors del difunt, per tal que els beneficiaris dels llegats i els creditors d'aquest hi presentassen llurs requeriments.⁷¹

Pere March, senyor del castell d'Eramprunyà en Catalunya i d'altres béns a la ciutat de València, ja als últims anys de la seua vida en aquell temps, era personatge influent, antic tresorer del rei Jaume II i membre del Consell del monarca, així com del dels seus successors Alfons el Benigne i Pere el Cerimoniós, després d'una llarga carrera a la cúria règia.⁷² Va morir el 1338,⁷³ però, encara en vida, havia

⁷⁰ Na Serra declara el 6-octubre-1691, davant Matheu Fuertes, prevere, procurador del comte: *Primo, una casa situada en lo loch de Albalat dels Sorells, en lo carrer de Enmig, tenguda sots directa señoria de dit egregi compte, a cens de set sous, moneda de València, tots anys pagadors en lo dia de Nadal en una paga, ab luhisme y fadiga y demás drets emphitheoticals segons Furs de València, que afronta de un costat ab casa de Pere Martínez, que solia ser de Vicent Pastor, per altre costat ab lo carrer dit de la Palmera, per les espaites ab casa de Ysabet Font, que solia ser de Miquel Devís, y per part davant ab la plaça del Forn y casa del Concell de dit loch* (ARV, *id.*, *id.*, fols. 240v-241r). La casa d'Isidora Serra pot identificar-se amb el núm. 7 del carrer d'Enmig (hui, del Doctor Valls), al cantó de ponent del carrer de la Palmera (hui, del Silenci).

⁷¹ ARV, *id.*, *id.*, 3^a mà, fols. 9r-12v (el document és còpia de l'escrivà Blas Biguer, del 9-setembre-1793, d'un instrument en pergami de l'arxiu del Comte d'Albalat, autoritzat per Llorenç d'Angelatz, notari de València, el dia expressat, 5° kalendas martii 1330, o 1331 en el còmput actual). *Vid. supra* nota 56.

⁷² *Vid.* RODRIGO LIZONDO, "Sobre l'ascendència d'Ausias March", p. 352-363 i arbre genealògic. Pere March, dit *lo Prohom*, fundador d'aquest llinatge, besavi del poeta Ausiàs March, ha estat ben documentat per Francisco de BOFARULL Y SANS (*El castillo y la baronia de Aramprunyá*, 1911), Amédée PAGÈS (*Auzias March et ses prédécesseurs. Essai sur la poésie amoureuse et philosophique en Catalogne aux XIV et XV siècles*, 1912; "Les origines paternelles d'Auzias March d'après de nouveaux documents", 1948), Luis FULLANA MIRA, O. F. M. (*Los caballeros de apellido March en Cataluña y en Valencia. Contribución documental para su estudio*, 1936) i per J. Ernest MARTÍNEZ FERRANDO (*Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, 1948), entre altres, aportacions que han estat sintetitzades i incrementades amb documentació inèdita a l'article citat. Estudis més recents són els de Jaume J. CHINER GIMENO (*Ausiàs March i la València del segle XV (1400-1459)*, 1997, esp. p. 33-52) i de Jesús VILLALMANZO CAMENO (*Ausias March. Colección documental*, 1999, esp. p. 17-20). Advertim que en aquesta

distribuït l'herència i donat el lloc d'Albalat al seu fill segon, Jaume March –fill d'un primer matrimoni amb Maria, de cognom no precisat–, amb acta autoritzada per Domingo de Biscarra, escrivà reial i notari, de data 29 de febrer de 1332.⁷⁴ En aquesta escriptura de donació *inter vivos*, atorgada a Tarragona, en ocasió del segon matrimoni de Jaume, llavors vidu de la barcelonina Constança Messeguer, amb Guillemona, filla de Francesc d'Esplugues, donzell o cavaller de València, difunt, i de Ramona Roís, Pere March cedia al seu fill, amb reserva, però, de l'usdefruit, la seua casa de València, situada a la Xerea, i el domini senyorial d'Albalat: *...totum hospitium meum quos (sic) habeo et possideo et in quo habito in civitate Valentiae, in loco vocato la Exerea, et etiam villam sive locum meum vocatum de Albalato, situm in horta Valentiae, cum hominibus et feminis, redditibus, censibus... et aliis iuribus universis ad me spectantibus...*; ultra això, el dotava amb una pensió de 2.500 sous anuals per atendre les despeses familiars.⁷⁵

Finalment, pel seu testament de 1338, el tresorer Pere March va dividir la major part del seu notable patrimoni entre els dos fills mascles –exceptuant-ne el canonge Berenguer, sacrista de València, heretat amb 20.000 sous–, en la manera següent: Pere o Pericó, el major, hereu universal, rebia Eramprunyà, la casa de Barcelona i els béns de Catalunya; Jaume, al seu torn, Albalat, la casa i els censals de València i una alqueria a Torrent, amb els béns familiars al regne valencià.⁷⁶

Jaume March, seguint les petjades de son pare, es va vincular al servei de la corona. Ja en la seua joventut pertanyia a la casa del rei, Jaume II, que li va concedir l'escribania de Vilafranca del Penedès, i anys més tard el trobem adscrit al seguici de l'infant Pere, comte de Ribagorça i d'Empúries; el 1347 fa constar la seua condició de conseller de l'infant, i amb aquest càrrec comença la llarga carrera de serveis a la branca dels Aragó-Foix, els futurs comtes de Dénia i ducs de Gandia, que

darrera monografia, a les p. 26 i 27, notes 42 i 46, l'autor ens atribueix, per error, opinions que no són nostres, la primera sobre el canonge Francesc March –no citat al nostre article de referència–, i la segona sobre el sacrista de València Berenguer March II, que hem distingit documentalment del seu oncle patern i també clergue Berenguer March I, tot i que s'hi diga el contrari.

⁷³ Testà el 13 de juliol davant del notari de Barcelona Pere de Folqueres, i el dia 18 ja era difunt (CHINER, *op. cit.*, p. 44 i 47).

⁷⁴ APPV, *Bartomeu de Càrries*, 20434, s. fol., 8-març-1480: capítols de compravenda del lloc d'Albalat d'En Codinats, estipulats entre Beatriu de Codinats, Francesc Aguiló Romeu, donzell, marit seu, i Lluís Aguiló de Codinats, donzell, fill d'ambdós i senyor titular, d'una part, i Tomàs Sorell, ciutadà de València, de l'altra. Entre els documents de l'arxiu senyorial lliurats al comprador, hi ha el següent: *Ítem, un trelat autèntich de una carta com en Pere Martí (llegiu Marci, llatinització de March), de Barcelona, donà lo dit loch de Albalat al dit en Jacme Martí (sic), fill seu, segons de la dita carta consta per instrument rebut per en Domingo Viscarça (llegiu Viscarra), scrivà del senyó rey, pridie kalendas marçii anno Domini .M.°CCC.XXXI.°* Publicat a RODRIGO LIZONDO, "Sobre l'ascendència...", doc. I, p. 370-372.

⁷⁵ D'aquest document hi havia un trasllat en pergamí autoritzat per Guillem Sarroca, notari de València, el 26-març-1352, a l'arxiu comtal. N'hem consultat una còpia de l'escrivà Blas Biguer, de l'11-setembre-1793 (ARV, *Escribanías de Cámara*, 1793, exp. 83, 3ª mà, fols. 13r-18r).

⁷⁶ RODRIGO LIZONDO, *op. cit.*, p. 363. CHINER GIMENO, *op. cit.*, p. 44-51.

va caracteritzar la família March durant tres generacions. Alhora, va participar en la política municipal; els anys 1340 i 1345, Jaume March fou elegit jurat de València pel braç dels ciutadans,⁷⁷ i desempeñà altres missions en nom de la ciutat.⁷⁸

La documentació coneguda de Pere March i del seu fill Jaume no fa menció de la casa de senyor d'Albalat. Quan, però, la família hagué de desprendre's del petit senyoriu territorial, en trobem dades molt significatives.

Pericó March, germà gran de Jaume, havia mort entorn del 1350, deixant un fill sordmut. D'acord amb les clàusules del testament de Pere March, *lo Prohom*, Jaume March havia d'heretar els béns del primogènit, per incapacitat del successor; això és el que va passar, després d'un llarg i costós plet amb la vídua.⁷⁹ Consegüentment, Jaume traslladà la residència a Barcelona, per fer-se càrrec de la baronia d'Eramprunyà i dels béns situats al principat. A les grans despeses del litigi hi cal sumar els danys rebuts durant la revolta de la Unió valenciana, per causa de la seua militància en el bàndol reial –*oppressiones et dampna que... tam in persona quam bonis vestris, multipliciter sustulistis*, li reconeixia el bisbe de València Hug de Fenollet, el maig de 1349–; a la fi, Jaume March es veié obligat a la venda d'Albalat.⁸⁰

El nou senyor era una persona de considerable relleu polític, Berenguer de Codinach (†1375), català, ciutadà de València, que ocupava els càrrecs de mestre racional i conseller reial a la cort de Pere IV d'Aragó, II de València, el Cerimoniós.⁸¹ També havia reunit un patrimoni notable; senyor de Mislata, anys després va adquirir Benimàmet dels hereus de Joan Martíneç d'Entença, cavaller.⁸² La carta de compravenda d'Albalat fou atorgada davant del notari Guillem Sarroca, el 22 de març de 1352, pel preu de 125.000 sous de reals valencians. Jaume March, llavors ciutadà ja de Barcelona, però resident, diu, encara a València –*civis Barchinonae ac vicinus Valentiae*– va nomenar procurador Francesc d'Esplugues, possiblement cunyat seu, de la família dels senyors de la Pobla Llarga, car el creiem nebot de l'ardiaca Pere d'Esplugues,⁸³ per a donar possessió a Codinach. La carta de procuració es data el 26 de març, autoritzada pel susdit notari.⁸⁴

⁷⁷ AMV, *Manuale de Consells*, A-4, fol. 1r, i A-5, fol. 3r.

⁷⁸ Per a la vida pública de Jaume March, *vid.* RODRIGO LIZONDO, *op. cit.*, p. 363-365. Altres informacions, a CHINER, *op. cit.*, p. 57-65.

⁷⁹ *Vid.* BOFARULL, *El castillo... de Arampruñá*, p. 88; CHINER, *op. cit.*, p. 46.

⁸⁰ RODRIGO LIZONDO, *op. cit.*, p. 366-367, 369 i doc. II, p. 372.

⁸¹ Sobre el llinatge Codinach, que a València esdevingué Codinats, hi ha notícies a Martí de VICIANA (1564), *Crónyca de la ínclita y coronada ciudad de Valencia y de su reyno*, IIª part, fols. 27r-33r.

⁸² Archivo Histórico Nacional, Madrid, *Órdenes Militares, Montesa, pergaminos particulares*, carpeta 544, núm. 1109-P; la venda (19-juny-1361) s'efectuà per preu de 80.000 sous, davant del notari Guillem Sarroca. Encara féu aquests anys diverses compres de censals i de terra (*ibid.*, carpetes 544, núms. 1110-P i 1115-P, i 545, núms. 1127-P i 1134-P).

⁸³ Pere d'Esplugues, ardiaca d'Alzira de la Seu de València, fundador del lloc, figura relacionat en les donacions de Pere March al fill Jaume pel matrimoni amb Guillemona d'Esplugues, neboda seua amb probabilitat (ARV, *loc. cit. supra* nota 75).

⁸⁴ ARV, *Escribanías de Cámara*, 1793, exp. 83, 3ª mà, fols. 19r-21r.

L'endemà, 27 de març, Francesc d'Esplugues va procedir a la possessió del nou senyor, amb el ritual feudovassallàtic tradicional.⁸⁵ La casa senyorial no s'hi anomena *domus*, o *alberch*, designació pròpia de la casa abans descrita: ara és *fortitudo*, *hospitium maius*, termes que no representen el mateix, ans tenen l'accepció de casa-castell o alberg gran dotat de defenses militars.⁸⁶ La mateixa designació –*hospitii seu fortitudinis loci prefati*– és la usada en l'al·ludida carta de procuració d'Esplugues.

És d'interés recordar el ritu de possessió. Francesc d'Esplugues ordena el cerimonial, i, duent de la mà Berenguer de Codinachs, el fa entrar al castell i li lliura les claus de la porta major de l'edifici, el qual, ja dins, l'hi mana eixir i tanca la casa en senyal de domini:

...misit eundem Berengarium de Codinachs intus fortitudinem seu hospitium maius dicti loci, dicto Francisco de Spelluncis precedente et dicto Berengario de Codinachs ipsum subsequente manu ad manum, et nichilominus tradidit sibi claves ianuarum maiorum hospiti antedicti. Qui quidem Berengarius de Codinachs, in signum adepti ac retente possessionis, eiecto dicto venerabili Francisco de Spelluncis ex fortitudine seu hospitio antedicto, clausit ianuas hospiti prelibati...

Tot seguit, el senyor entra al forn de pa, el molí i la taula de carnisseria, regales dominicals. Esplugues li dóna possessió de la jurisdicció civil i criminal (és a dir, la jurisdicció baixa, o alfonsina) i mixt imperi que havia pertangut a Jaume March, amb l'entrega simbòlica d'una espasa –*quendam ense*–, i, fet això, el condueix a un camp del terme i, semblantment, n'arrenca i posa en les seues mans una gleva de terra –*quandam cespitem sive gleva*. Finalment, el senyor rep l'homenatge dels habitants d'Albalat, nous vassalls seus, d'ordre d'Esplugues *congregatis in intrata seu patuo hospiti supradicti*. Allí, a l'atri i pati interior del castell, s'hi han aplegat el justícia, Ramon Rovira, els dos jurats, Domingo Falguera i Pere Servés, el batle, Blai Falcó, el mustassaf, Pasqual d'Ull, i els veïns, en nombre de quaranta-dos, entre els quals Bartomeu de Pujalt, notari, i Antoni Malet, moliner, que, una vegada absolts pel procurador del vincle de fidelitat a Jaume

⁸⁵ A banda el trasllat de l'escrivà Biguer, del 7-setembre-1793 (ARV, *id. id.*, fols. 22r-25r), se n'ha conservat l'acta original en pergami –font que seguim ací–, procedent del dispers arxiu dels comtes d'Albalat, autoritzada pel notari Guillem Sarroca el dia indicat (ARV, *Pergamins, Fons Nicolau Primitiu*, núm. 32).

⁸⁶ DU CANGE (*Glossarium mediae et infimae latinitatis*, ed. Niort, L. Favre, 1885, s. v. *Fortitudo*) no recull aquest sentit, car només hi replega el de força o de potestat, a la manera clàssica. J. F. NIERMEYER (*Mediae Latinitatis Lexicon Minus*, Leiden, Brill, 2001) en canvi, li dóna l'accepció de *fortification*, confirmada amb una cita dels Usatges de Barcelona, c. 73: *...non condirigat super eas (rochas)... fortitudinem aliquam, neque castrum neque ecclesiam neque monasterium*. És traducció literal del català medieval *força*, que al *Diccionari Català-Valencià-Balear* és descrit: “ant. Fortalesa; edifici fortificat, destinat a la defensa d'una plaça, d'un territori, etc.”

March, són exhortats a tenir en Codinachs i els seus successors *in veros dominos et naturales ipsorum et omnium habitantium in dicto loco et terminis suis*. Per manament de Francesc d'Esplugues, doncs, els reunits, genolls en terra, juren fidelitat i reten homenatge de mans i de boca a llur senyor: *...flexis ienibus (sic), ac positus coram ipsis et per eos corporaliter tactis sacrosanctis Dei quatuor Evangeliiis, iuramentum fidelitatis et homagium ore et manibus prestitum fecerunt a(t)que prestarunt dicto venerabili Berengario de Codinachs, presente et iubente dicto venerabili Francisco de Spelluncis...*⁸⁷

La casa forta o casa-castell, doncs, no és la casa de senyor de Guillem Celom. És una construcció de caràcter alhora militar i residencial, per consegüent exempta, el que ens indueix a identificar-la amb l'actual castell-palau d'Albalat. Ultra això, l'acta de possessió de Codinachs dóna indicacions que s'ajusten a l'edifici que ha perviscut: una àmplia entrada *–in intrata seu patuo–* que comunica amb un pati amb capacitat per a albergar la reunió del Consell del lloc, funció que acomplia cinquanta anys enrere la petita plaça del carrer d'Enmig. El castell actual disposa d'un atri que s'obri per un gran arc de maons, d'ogiva rebaixada, al pati quadrat central, on arrenca l'escala descoberta de pedra que condueix a la galeria i la planta noble i hi ha l'antic pou. Hom hi al·ludeix també a les claus de la porta major de la casa, extrem congruent amb el castell-palau, que té, ultra el portal principal que mira a llevant, a la plaça del Castell, una porta secundària o portella (hui alterada en sentit historicista per la intervenció dels anys 1972 i següents) al sud per a eixir a l'hort, així com una petita porta ogival de maó (tapiada) a la façana de ponent o de darrere, responent a la planta principal, potser una porta de seguretat practicable a l'Edat Mitjana amb escala de mans.

El castell presenta als seus quatre flancs, i a molt escassa alçada, nombroses espitlleres per a ballesta *–fetes d'argamassa, cobertes amb una pedra plana sense llaurar–*, tretes a la llum en les obres de restauració practicades l'any 1998 per l'arquitecte José M. Despiu; algunes foren modernament adaptades per a arma de foc *–potser quan les Germanies–*, dotant-les d'obertura circular per a disparar i mira en forma de creu, tot de pedra picada. Les quatre torres angulars tenien murs o merlets, restablerts en les intervencions dels darrers anys, elements defensius que coronaven originàriament així mateix les terrasses que cobrien l'edifici. Li escau, per tant, rebre la qualificació de *fortitudo*.

Aquests extrems reben confirmació en un document aclaridor, la presa de possessió del darrer senyor d'Albalat de la família Codinats. Lluís Aguiló de Codinats, donzell, fill del matrimoni de Francesc Aguiló Romeu, senyor de Petrés i de la baronia de Rugat, amb Beatriu de Codinats, havia heretat els llocs d'Albalat i de Mislata (d'aquest, la part dels cristians, perquè la moreria era domini dels Urrea), en qualitat de successor del vincle establert pel seu oncle matern, Lluís Bernat de Co-

⁸⁷ ARV, Pergamins, Nicolau Primitiu, núm. 32.

dinats, donzell, mort el setembre de 1451. Aquest instituí hereua en testament⁸⁸ la seua mare, Elionor Romeu de Vallterra (que havia pres el cognom del seu segon marit, Jaume Romeu, senyor de Rugat, oncle de l'esmentat Francesc Aguiló), amb previsió que, a la mort d'aquesta, els senyorius havien de passar al seu nét Lluís Aguiló de Codinats, nebot del testador. Produït el traspàs d'Elionor Romeu, ja vídua, l'agost de 1476,⁸⁹ fou proclamat hereu del vincle Lluís Aguiló de Codinats, per sentència del justícia civil de València de 8 d'octubre del mateix any.

En conseqüència, els dies 21 i 22 de novembre del mateix 1476, Francesc Aguiló Romeu, en nom de procurador del seu fill, efectuà els actes de domini del senyoriu d'Albalat d'En Codinats. La primera cerimònia fou possessionar-se ritualment del castell: *Primerament, entrà dins lo dit castell o casa de senyor del dit loch e lançà o féu exir fora de aquella tots los que y eren, e, preses les claus de les portes majors de aquella en ses mans, tanquà e obrí aquelles. E, no-res-menys, pugà-ne-se'n per la scala de la dita casa, e-ntrà en la sala e per totes les cambres e apartaments, statges e torres de aquella a sa voluntat, sens contradicció ni en-pag de persona alguna.*⁹⁰ Hi consta atestat, doncs, com recull l'acta, que el castell tenia escala, que és molt probablement la mateixa de hui, diverses plantes o *statges* i, documentades per primera vegada, torres. Aquestes són segurament les quatre angulars que corresponen a la planta de l'edifici, i podem suposar que existien des d'antic, malgrat la falta de mencions anteriors. També hi havia ja l'hort tancat que ha subsistit fins al segle XX.⁹¹

DELS CODINACHS (1352-1480) ALS SORELL

Per reafirmar el seu caràcter de castell o casa forta, convé recordar que quan, després de prop de cent-cinquanta anys de govern del llinatge Codinachs, el lloc d'Albalat va ser novament alienat l'any 1480, per decisió del suara al·ludit Lluís Aguiló de Codinats, donzell, senyor d'Albalat i de Mislata, ensems amb la seua mare Beatriu de Codinats i el seu pare, a Tomàs Sorell, opulent ciutadà de València, senyor de Sot (Sot de Ferrer) i de Xeldo, l'acta de compravenda, atorgada davant dels notaris Joan Toda i Bartomeu de Càries el 8 de març, és prou explícita, i assigna a l'edifici el nom de *castell* o de *castrum*, amb un caràcter a l'ensems defensiu i residencial, perquè és anomenat alhora –com al document abans citat– *casa: E pri-*

⁸⁸ Atorgat el 12 de setembre de 1451, davant del notari de València Joan Gallart, i publicat el dia 16 següent (APPV, *Guillem Eixernit*, 23001, s. fol., 15 i 21-22 de novembre de 1476: la segona data correspon a l'acta de presa de possessió del senyoriu d'Albalat per Ll. Aguiló de Codinats). Cf. la genealogia de la família a VICIANA, *Chrónyca...*, II, esp. fol. 29v-31v, molt ben informada, llevat de qualque error.

⁸⁹ Va morir, de pesta, el dia 9 d'aquell mes, un dia després del seu marit (*Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, ed. de M. Rodrigo Lizondo, 2011, p. 445).

⁹⁰ APPV, *loc. cit.*

⁹¹ APPV, *Guillem Eixernit*, 16 (24-novembre-1477): venda d'una casa que confronta *cum horto clauso dicti domini dicti loci...*

*merament és avengut, concordat e pactat que... faran venda... del dit lloch de Albalat al dit magnífich en Thomàs Sorell, ab tots los drets e pertinències de aquell, e ab la jurisdicció civil e criminal del rey n'Afons, e ab casa e castell de senyor, segons que de present stan, hòmens, cases, ors, vinyes, olivars e altres terres cultes e incultes, carniçeria, molí, censos, loïsmes e fadigues, aygües, céquies, dret de morabatí, calònies e ab lo jus patronat de la sglésia del dit lloch...*⁹²

El dissabte 11 de març següent, Tomàs Sorell prenia possessió del seu senyoriu, amb acta autoritzada pel notari Bartomeu de Càrries, actuant el notari Joan Toda com a procurador de la part venedora.⁹³ L'entrega de poders es va efectuar de mans del dit procurador seguint un ritual similar als ja coneguts de 1352 i de 1476, i a la mateixa casa senyorial de llavors, segons entenem, a la sala del castell –*intus castrum sive domum domini dicti loci, sursum in aula sive en la sala dicti castris sive domo* (sic) *domini dicti loci*. En aquesta cambra, que subsisteix, on sol reunir-se, diu l'acta, el Consell del lloc –*existens in eodem loco, ubi solitum est vasalli eiusdem loci pro talibus et similibus actis faciendis se congregari*–, els veïns, presidits pel justícia Joan Llombart i els jurats Joan Alfambra, menor de dies, i Arnau Gaçó, presten el jurament de fidelitat i homenatge degut al nou senyor. Aquest, tot seguit, visita el castell –*ambulavit... per dictam domum sive castrum, et per cameras et salas eiusdem*–, davalla al celler, també hui conservat –*descendit inferius associatus ab eius populo, et introhivit in celarium sive en lo celler, et recognovit dictum celarium et vegela sive vegels que erant intus*–, tanca la casa amb les claus –*et clausit fores sive portas eiusdem castris sive domus*– i efectua els actes de domini acostumats.

Observem de tot l'exposat que, amb les obres de reforma o millores abans comentades, el castell-palau que Tomàs Sorell troba en adquirir el senyoriu el 1480 no es diferencia essencialment del que deixa en testament al nebot, Bernat Sorell, cavaller, a la seua mort el novembre de 1485, i que respon en substància a l'edifici conservat. En publiquem a l'Apèndix l'inventari de l'edifici alçat pel notari Bartomeu de Càrries, d'ordre de l'hereu, el 21 de gener de 1486, interessant document que dona prou clàrícia sobre l'estructura de la casa-castell i els usos de les seues diverses peces.⁹⁴

⁹² APPV, *Bartomeu de Càrries*, 20434, s. fol., 8-març-1480. Cf. SAN PETRILLO, “Los Señores de Albalat”, cit., p. 191.

⁹³ ARV, *Escribanías de Cámara*, loc. cit., 3ª mà, fols. 78r-90v, trasllat de l'escrivà Carlos Vicente de Seguí, del 23-setembre-1793, d'una escriptura del protocol de B. de Càrries de la data citada.

⁹⁴ APPV, *Bartomeu de Càrries*, 20431, s. fol., 24-novembre-1485 i 21-gener-1486. Cit. pel baró de SAN PETRILLO, amb confusió en la data (“Los Señores de Albalat”, p. 92); cal advertir que el mateix autor dóna la notícia errònia (*ibid.*, p. 90) que Tomàs Sorell fou investit cavaller el 1491, puix que havia finat sis anys abans i sempre mantingué la condició ciutadana.

RECAPITULACIÓ I NOTA FINAL

Ens ha semblat necessari recórrer aquest camí, al través dels diferents llinatges que han posseït a l'Edat Mitjana el senyoriu d'Albalat, per tal de cercar la cronologia de l'edifici que ens ocupa. La manca de documentació directa ens imposava aquest mètode, que en qualsevol cas il·lustra el comportament de les capes de ciutadans enriquits i d'alts oficials de la corona que acabaran decorats amb el cingol militar, segons expressió de l'època, és a dir, incorporant-se als rengles de la cavalleria.

Creiem haver situat la qüestió en un segment cronològic concret: el govern dels March, que s'escola en el curt període del 1331 al 1352. Pere March (†1338), tresorer i conseller del rei Jaume II, per la seua considerable riquesa i rellevància política, és la persona que reuneix més condicions per a ser el constructor del castell. Havia comprat la baronia d'Eramprunyà al rei, i després la castlania d'aquell castell a Blanca de Centelles —el 1337, per 141.000 sous barcelonesos—,⁹⁵ adquirí Albalat dels hereus de Guillem Celom, posseïa casa, rendes i dos forns de coure pa a València, ultra una alqueria al terme de Torrent, casa a Barcelona i altres béns i terres a Catalunya; prestà en ocasions diners al mateix Jaume II en moments d'urgències monetàries de la corona... Pagès assenyala amb raó que fou ell el qui va contribuir més que cap dels seus avantpassats a *augmenter le patrimoine morale et matériel de la famille*.⁹⁶

Més que el seu fill Jaume March, dotat de menor capacitat econòmica, fill segon d'una família encimbellada gràcies a la carrera administrativa a l'ombra de la monarquia, és Pere, a la fi de la seua vida, el qui pogué haver pres la decisió d'alçar el castell. No oblidem que, tot i que donava el senyoriu d'Albalat a Jaume en ocasió del seu matrimoni el 1332, en retenia l'usdefruit; de fet, el desembre de l'any 1335 encara sostingué un plet, com a senyor d'Albalat i ensems amb els seus vassalls, per qüestió d'aigües de reg, contra Ponç de Vilaragut, senyor de Mauella, i els homes d'Albuixec.⁹⁷

La construcció d'una casa senyorial d'aspecte militar i evident prestància, que hagués estat apropiada per al domini d'un cavaller o noble de sòlida posició, potser fos deguda a la preocupació per consolidar el prestigi de la família. Pere March, ciutadà de Barcelona, al seu testament de 1338, havia vinculat les propietats del llinatge, amb prohibició expressa d'alienar la baronia d'Eramprunyà, llegada al seu primogènit, i restriccions per a la venda dels altres béns immobles.⁹⁸ El primogènit, Pere, succeïa en la part principal, amb Eramprunyà i els béns de Catalunya, i el fill segon, Jaume, havia de tenir al seu torn un heretatge congruent.

⁹⁵ BOFARULL, *El castillo... de Arampruñá*, p. 79.

⁹⁶ *Auzias March et ses prédécesseurs...*, p. 18. Sobre la seua herència, BOFARULL, *op. cit.*, p. 87. Per als préstecs citats, FULLANA, *Los caballeros de apellido March...*, p. 20 i 22. Cf. RODRIGO LIZONDO, *op. cit.*, 360-363.

⁹⁷ RODRIGO LIZONDO, *op. cit.*, doc. I, p. 371.

⁹⁸ CHINER, *op. cit.*, p. 44-46.

Jaume March, també ciutadà, fou elevat al rang de cavaller molt després, el 1360, per gràcia de Pere el Cerimoniós,⁹⁹ però la fortuna de la família havia de continuar en les dues generacions immediates, lligada al servei de la monarquia, o de l'Església –amb el canonge de València Berenguer March II i el mestre de Montesa Berenguer March III.

A banda aquesta motivació, que creiem de pes, no és superflu recordar la inseguretat militar de les primeres dècades del s. XIV per l'amenaça musulmana, de Granada i del Magreb –darrerament, els atacs granadins de 1331 a Guardamar i Elx, o els marroquins de 1337 a Benissa i Alacant–, una situació que perdurà fins a la victòria del Salado (1340) per part d'Alfons XI de Lleó-Castella i les paus de 1344 amb Granada i de 1345 amb el Marroc,¹⁰⁰ per a comprendre la construcció d'una casa forta en un senyoriu poblat de cristians vells, però dotat d'una petita façana marítima.

El castell-palau, que, en opinió nostra, és obra del segon terç del segle XIV en la seua fàbrica originària, presenta, a banda la sala major o del tinell, orientada al nord –fins a hui, la principal de la casa–, una sala en cada crugia, alternant amb cambres quadrades més reduïdes a les torres dels angles. Té l'edifici, certament, una innegable noblesa arquitectònica, malgrat les alteracions patides en el curs dels segles, afortunadament de caràcter no estructural. Tot corroborant això, donarem fi a aquesta exposició amb la notícia que va ser estimat allotjament digne per a l'infant Joan, el futur rei Joan I (1387-1396), en una visita del primogènit, duc de Girona i lloctinent general de la corona, amb la seua primera esposa, Mata d'Armanyac, a la ciutat de València. Després del seu matrimoni a Barcelona, els infants es dirigiren a València el juliol de 1373, amb motiu de la celebració de corts; els jurats valencians, atès que era la primera visita de la infanta a la capital del regne, feren previsions per tal que *la dita festivitat fos feta altament*.¹⁰¹ La desfilada dels oficis, l'embelliment dels carrers, els joglars i taules de júnyer, foren disposats per a solemnitzar l'entrada, que hauria de ser pel portal de Roterós (el grandíós dels Serrans és obra vint anys posterior). El dissabte 6 d'agost la parella reial va fer nit a Albalat d'En Codinachs, i el matí del diumenge, dia 7, tot seguit de la prèvia arribada del duc a la ciutat, la infanta Mata feia la seua entrada oficial. El notari Bartomeu de Vilalba, escrivà del Consell de València, va redactar la crònica dels actes:

En lo dit dissabte, lo senyor duch e la senyora duquessa foren e romagueren la nit en loch d'Albalat. E lo digmenge següent, a .VII. dies del dit mes d'agost, per lo matí, lo senyor duch, ab poca companya, se'n vench primer e entrà en la ciutat. Enaprés vench e entrà la dita senyora duquessa, a la qual isqueren reebre e reeberen tots los dessús dits axí com era estat ordenat e dessús és escrit, en grans baylls e jochs molts e diverses, en gran còpia e diversitat de juglars e

⁹⁹ BOFARULL, *El castillo... de Arampruñá*, p. 92-97.

¹⁰⁰ Vid. FERRER I MALLOL, Maria T. (1988), *La frontera amb l'Islam en el segle XIV. Cristians i sarraïns al País Valencià*, p. 111-151; RUBIO VELA, Agustín (1989), dins *Història del País Valencià*, II, coord. per Ernest BELENGUER, p. 190-194.

¹⁰¹ AMV, *Manuale de Consells*, A-16, fol. 156rv (5-juliol-1373) i 159r-162r (8-juliol).

d'esturments e infinida multitut de gents... Finalment, tanta fon la multitut de la gent, que la senyora duquessa, la qual aquella matinada era partida, segons és dit, del loch d'Albat, qui és a una legua o poch més de la dita ciutat, e era plegada assats matí, ço és, poch après lo sol exit, a la ecclesia de Sent Anthoni... [trigà a arribar al palau episcopal, la seua residència en la ciutat, segons continua dient el cronista, fins a hora de migdia passada].¹⁰²

No era aliena a aquest fet la circumstància que l'amfitrió dels infants a Albat era el mestre racional de la corona, Berenguer de Codinachs, vell conseller del monarca regnant, Pere el Cerimoniós. Va morir a València dos anys després,¹⁰³ sense descendència del seu matrimoni amb Maria Toda Català, i deixava hereu Bernat de Codinachs, nebot seu, també ciutadà.¹⁰⁴

APÈNDIX DOCUMENTAL

1485, novembre 24. València.

1486, gener 21. Albat dels Sorells.

Inventari dels béns de Tomàs Sorell, ciutadà de València, senyor d'Albat, de Sot i de Xeldo, difunt, alçat d'ordre de Bernat Sorell, cavaller, hereu universal d'aquell. Hi consten els béns mobles existents al castell d'Albat d'En Sorell.

– Arxiu de Protocols del Col·legi del Patriarca, València, Bartomeu de Càrries, 20431 (olim 1282).¹⁰⁵

Die iovis, .XXIII.^a novembris anno predicto .M.^oCCCC.LXXXV.º

Cum ob doli maculam evitandam fraudisque suspicionem tollendam et amovendam tutores et curatores, heredes et quorumcumque bonorum detentores et administratores in principio sue administrationis de bonis hereditatis inventarium, reportorium sive memoriale facere teneantur, ne bona ipsa lapsu // temporis valeant occultari, idcirco ego, Bernardus S[ore]ll, miles, habitator civitatis Valentie, tanquam heres universalis bonorum et iurium omnium que quondam fuerunt magnifici Thome Sorell, civis dicte civitatis Valentie, avunculi mei, prout de dicta mea herentia constat ultimo illius testamento, acto Valentie receptoque per discretum Christoforum Fabra, notarium publicum, sub die .XXII.^a mensis madii

¹⁰² AMV, *id.*, *id.*, fols. 162r-165r. Cf. GIRONA I LLAGOSTERA, Daniel (1923), "Itinerari de l'infant En Joan, fill del rei En Pere III. 1350-1387", *III Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, II, p. 378 i 383: publica un fragment del nostre text. L'antic hospital de Sant Antoni és al raval de Morvedre, al nord de la ciutat.

¹⁰³ El seu testament, del 13 de març de 1375, davant del notari Bartomeu Mulnar, fou publicat el 18 de maig següent (ACV, *Llibre de clàusules, Còdexs*, 156 bis [olim lligall 82], fol. 159v).

¹⁰⁴ VICIANA, *Chrónyca... de Valencia*, II, fol. 31r. L'hi dona tractament de *mossén*, propi de cavallers, però fou elegit jurat de València el 1380 pels ciutadans (*Llibre de memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de Valencia (1308-1644)*, I, p. 127). El llinatge fou, no molt després, elevat al rang militar.

¹⁰⁵ El document, inèdit fins a hui, fou comentat fa anys per nosaltres (1978): "El castillo de Albat dels Sorells en el siglo XV. Noticias de un inventario de la época", amb fotografies retrospectives. Les lletres o mots posats entre claudàtors responen a restitucions per pèrdues del paper, afectat de corc.

proxime lapsi anni currentis et infrascripti .M.CCCC.LXXXV., publicatoque post mortem dicti testatoris per antedictum notarium die sextadecima currentis mensis novembris anni superius dicti .M.CCCC.LXXX. quinti, prout in eodem continetur, signo sancte ac venerande cru-(creu)cis, per quam salvati et liberati sumus, precedente, facio inventarium, reportorium, capibrevium sive memoriale de bonis que ad presens adinvenio for[e] et esse dicte herentie dicti magniffici Thome Sorell, deffuncti, in hunc qui sequitur modum:

106

Albalat

Primo, confessa haver atrobat en béns de la dita herència lo loch de Albalat, *olim* appellat d'En Codinachs, e ara appellat d'En Sorell, franch e quití, situat e posat dins los térmen general de la ciutat de València, lo qual affronta ab lo terme del loch de Foyos, ab lo terme del loch de Museros, ab lo terme del loch de Muncada, ab lo terme de Magüella, ab lo terme de Arbuxech, ab lo terme del loch de Meliana e ab la mar, lo qual lo dit deffunct comprà dels Aguilons, ab carta reebuda per lo notari davall scrit a huyt de març de l'any mil .CCCC.LXXX.

Demum vero, die sabati intitulata vicesima prima mensis ianuarii anno a nativitate Domini millesimo .CCCC.LXXX.º sexto, lo dit magniffich mossén Bernat Sorell, hereu qui desús, volent donar fi e compliment al dit inventari, accidí personalment ensemps ab mi, Berthomeu de Càrries, notari, reebedor del dit inventari, al dit loch de Albalat appellat d'En Sorell, lo qual, continuant lo dit inventari, inventarià e féu inventari dels béns atrobats en la casa de senyor del dit loch, en la forma següent: //

[E]n lo st[able].

Pri[m]erament, confessa h[aver] a[tr]jobats en lo sta[ble de la] dita casa de senyor un parell de bous de llaurar e d[o]s somer[es] ab ses albardes.

En la entrada de la casa.

Ítem més, confessa haver atrobat en la entrada de la dita casa los béns següents:

Primo, un cub vell en què és acostumat de tenir algepç.

Ítem, dos aladres de dos thimons.

Ítem, un aladre de parell.

Ítem, un altre aladre de bous ab dos jous.

En la cambra dels moços.

Ítem més, confessa haver atrobats en la cambra dels moços de la lauró que stà en la entrada, a mà squerra, los béns següents:

Primo, un llit ab cinch posts e peus sotils.

Ítem, una màrrega e un matalaf sotils, e un parell de flaçades de borra e un parell de lançols.

Ítem, quatre legons de cavar e dos legones de cavar màrgens.

Ítem, tres exades e dos legonets de entrecavar.

¹⁰⁶ Segueix una relació dels béns mobles de la casa de València on residia i morí Tomàs Sorell, ensems amb d'altres cases i propietats i una llarga llista de censals i drets posseïts pel difunt.

En lo corral.

Ítem, en lo corral de la dita casa foren atrobades dues oques e un parell de gallines e un gall.

En lo celler.

Ítem més, confessa haver atrobat en lo celler de la dita casa:

Primo, deu¹⁰⁷ gerres vinaderes de cin-//quanta [c]à[n]t[ers] poch més o m[en]ys, ço és, les set [...] de vi vermell e les tres buydes.

Ítem més, una bóta de .XXXX. cànters, poch més o menys, en la qual hi pot haver vint cànters de vi blanch de montonech poch més o menys.

En la cambra dels scuders.

Ítem més, confessa haver atrobat en la cambra dels scuders que stà en lo pati de la casa de senyor, entrant a mà squerra, los béns següents:

Primo, un llit de cinch posts ab sos peus, ab una màrrega e un matalaf e ab hun parell de lançols e dos flaçades, la una cardada e l'altra de borra.

En lo graner.

Ítem, en un graner que stà sobre la dita cambra dels scuders foren atrobats sis caffiços de forment, poch més o menys, e deu caffiços de civada, poch més o menys, e qualsque quatre càrregues de garroffes, poch més o menys.

En la casa baixa.

Ítem, en una casa baixa que stà al costat del celler, la qual stà de front de la dita casa de senyor, foren atrobades set o huyt càrregues de calç poch més o menys, e huns troços de fusta vella.

En lo estudi.

Ítem, en lo estudi que stà al planell de la scala de la dita casa, muntant a man dreita, foren atrobats los béns següents:

Primo, un llit de repòs hon dormia lo dit deffunct quant se // trobav[a] o venia al dit loch [de Albatat], ab quatr[e mata]laffs blanchs.

Ítem, dos parells de lançols e un davantal del di[t] llit.

Ítem, dos flaçades cardades e una vànova ab pun[t]as del dit llit.

Ítem, un cofre vell pintat de vert ab letres, dins lo qual foren atrobats los libres dels capbreus dels censos del loch de Meliana.

Ítem, una peça de drap pardillo.

Ítem, un artibanch de dos caxons, dins lo qual foren atrobades huyt taleques per a forment e civada.

Ítem, dos cadires de costelles e dos scabeigs nous.

Ítem, un taulell de scriure, dins lo caxó del qual foren atrobades les coses següents: *primo*, un picher d'argent, de pes de dos marchs; ítem, dos scudelles d'argent, de pes de march e mig cascuna; ítem, dos plats d'argent, de pes de march e mig casquí; ítem, dos culleretes.

¹⁰⁷ Interlineat damunt de *dos*, ratllat.

Ítem més, foren atrobades en lo dit estudi dos ballestes d'acer, la una de peu e l'altra de passa, ab hun martinet.

Ítem, un taulellet de pi per a comptar diners.

En la sala.

Ítem, alt en la sala de la dita casa de senyor foren atrobats los béns següents:

Primo, un tinell sotil e molt vell.

Ítem, una conqua chiqua del dit tinell, molt sotil.

Ítem, tres artibanchs buyts, cascun de tres caxons.

Ítem, dos taules de menjar ab sos peus. //

[E]n la [c]ambra que s[tà] al cap [de l]a sala.

Ítem, en una cambra que stà al cap de la sala foren atrobats los béns e coses següents:

Primo, un llit ab sis posts e sos peus, ab una màrrega ab un matalaff blanch.

Ítem, quatre scabeigs.

Ítem, un cofre de tenat sotil, dins lo qual foren atrobats los béns següents: *primo*, dos cortines de brots sotils; ítem, un parell de lançols de lli prims, de tres teles casquí.

Ítem, un altre cofre tenat, dins lo qual foren atrobades les coses següents: *primo*, un traverser de fluxell; ítem, dos flaçades cardades.

En la cambra gran.

Ítem, en la cambra gran atinent a la dita cambra que stà al cap de la dita sala, foren atrobats los béns següents:

Primo, un llit ab sis posts e sos peus ab una màrrega.

Ítem, un cortinatge de tela vert rextat ab listes pintades de blanch, de diverses colors, ab dos cortines e lo cel ab ses tovalloles.

Ítem, un litet de repòs solament ab les posts.

Ítem, un cofre groch ab letres negres, dins lo qual foren atrobats los béns e coses següents: *primo*, dues flaçades cardades e un parell de lançols e una vànova de fullatges.

Ítem, un altre cofre axí mateix groch ab letres negres, buyt.

Ítem, un altre cofre de la mateixa forma, dins lo qual foren atrobades les coses següents: // *primo*, mitga dotzena de¹⁰⁸ tovalles de menjar, [ço] és, quatre de lli e quatre (*sic*) d'estopa, totes squ[a]quades; ítem, dos dotzenes de torquaboques; ítem, mitga dotzena de tovalloles.

Ítem, un altre cofre buyt de la mateixa mostra.

Ítem, un mig cofre buyt vert porprat.

Ítem, un altre mig cofre vermell porprat.

En la cambra que respon a la naya.

Ítem, en una altra cambra gran que respon a la naya fonch atrobat un llit ab sinch posts, vell, ab una màrrega.

En la recambra.

Ítem, en la recambra de la dita cambra fonch atrobat hun llit ab sis posts e sos peus.

Ítem, quatre canyiços de fer seda.

¹⁰⁸ *de*, repetit a l'orig.

En la cuyna.

Ítem, en la cuyna de la dita casa de senyor foren atrobats los béns següents:

Primo, una caça.

Ítem, dos paelles ab ses giradores.

Ítem, unes graelles e un rall.

Ítem, una caldera.

Ítem, una dotzena de plats e altra dotzena de scudelles de terra.

Ítem, tres olles de terra.

Darrerament, confessa haver atrobat en béns de la dita herència la directa senyoria, luysem et fadiga de hun alberch situat e posat en lo Mercat de la ciutat de València, // en la p[arròquia] de Sent Johan, lo qual huy posseheix l'o[nrada] (?) na Johana Vicent, muller d'en Johan Vicent, *quondam*, lancer, lo qual alberch afronta ab alberch d'en Matheu Aznar, ciudadà, ab alberch dels hereus d'en Johan Barceló e ab lo dit Mercat, com lo cens, que són .VIII.º sous, se facen als preveres e clero de la dita parròquia de Sent Johan del Mercat, en cert termini, segons se mostra ab capbreu reebut per lo notari davall escrit a .XII. del corrent mes de giner.

Hec autem sunt bona que ad presens adinvenio fore et esse dicte herentie antedicti magnifici Thome Sorell, protestans expresse quod, si in futurum aparuerint et ad mei notitiam pervenerint aliqua alia bona dicte herentie, quod illa possint apponere et continuari facere in presenti inventario, vel aliud inventarium facere de novo. Que acta fuerunt in civitate Valentie et in dicto loco de Albalat, locis, diebus, mensibus et annis superius dictis et expressatis.

Sig-(signe)num mei, Bernardi Sorell predicti, que (sic) hec concedo, laudo et firmo.

Testes inde fuerunt ad predicta Gaspar de Linars, scutiffer, et Iohannes Valero, operarius operis ville, Valentie commorantes.

BIBLIOGRAFIA

- ARCINIEGA GARCÍA, Luis (2003), *El palau dels Borja a València, actual seu de les Corts Valencianes*, València, Corts Valencianes.
- BARCELÓ TORRES, Carme (1983), *Toponímia aràbiga del País Valencià. Alqueries i Castells*, València, Institut de Filologia Valenciana, Universitat de València.
- BOFARULL Y SANS, Francisco (1911), *El castillo y la baronía de Arampruný*, Barcelona, Henrich y C^a.
- BURNS, Robert Ignatius, S. I. (1993; 1ª ed. anglesa, 1963), *El regne croat de València. Un país de frontera al segle XIII*, València, Eliseu Climent Ed.
- CHABÁS, Roque (1892), "Doña Teresa Gil de Vidaure", *El Archivo* VI, 22-35.
- CHINER GIMENO, Jaume J. (1997), *Ausiàs March i la València del segle XV (1400-1459)*, València, Consell Valencià de Cultura.
- CHUECA GOITIA, Fernando (1965), *Historia de la arquitectura española. Edad Antigua y Edad Media*, Madrid, Ed. Dossat.
- CORELL RUIZ, Luis (1996-1997), "San Juan del Hospital en los comienzos de la Valencia medieval cristiana. Dos lápidas sepulcrales medievales en la iglesia de S. Juan del Hospital de Valencia (s. XIII-XIV)", *Estudis Castellonencs* 7, 317-426.
- COSTA I PARETAS, Mercè (1998), *La casa de Xèrica i la seva política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó (segles XIII-XIV)*, Barcelona, Fundació Noguera.
- El primer Manual de Consells de la ciutat de València (1306-1326)*, ed. de Vicent Anyó García (2001), 2 vols. (ed. i facs.), València, Ajuntament de València.

- ESQUERDO, Onofre (2001), *Nobiliario Valenciano*, ed. de José Martínez Ortiz, 2ª ed., 2 vols., València, Biblioteca Valenciana.
- FERRER I MALLOL, Maria T. (1988), *La frontera amb l'Islam en el segle XIV. Cristians i sarrains al País Valencià*, Barcelona, C. S. I. C.
- FULLANA MIRA, Luis, O. F. M. (1936), *Los caballeros de apellido March en Cataluña y en Valencia. Contribución documental para su estudio*, Castelló de la Plana, Societat Castellonenca de Cultura.
- GALLOFRE GUINOVART, Rafael (1968), *Documentos del reinado de Alfonso III de Aragón relativos al antiguo reino de Valencia y contenidos en los registros de la Corona de Aragón*, València, Inst. Alfonso el Magnánimo.
- GARCIA APARICI, Bernat (1990), "Albalat dels Sorells a principis del segle XIX. Estudi socio-econòmic", *Crònica de la XVII Assemblea de Cronistes Oficials del Regne de València*, 137-157.
- GIRONA I LLAGOSTERA, Daniel (1923 [1925-1928]), "Itinerari de l'infant En Joan, fill del rei En Pere III. 1350-1387", *III Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, 2 vols., València, II, 169-591.
- GÓMEZ-FERRER LOZANO, Mercedes (2005), "Patios y escaleras de los palacios valencianos en el siglo XV", *Historia de la Ciudad. IV.- Memoria urbana*, València, Colegio Territorial de Arquitectos de Valencia, 114-141.
- GONZÁLEZ MARTÍ, Manuel (1944-1952), *Cerámica del Levante español. Siglos medievales*, 3 vols., Barcelona, Ed. Labor.
- HUICI, A[mbrosio] (1916-1922), *Colección diplomática de Jaime I, el Conquistador*, 3 t. en 6 vols., València, Tip. Hijos de Vives Mora, La Voz Valenciana i Renovación Tipogràfica.
- IBORRA BERNAD, Federico, ZARAGOZÁ CATALÁN, Arturo (2003), "El palacio de Mosén Sorell en Valencia", *apud MIRA, E., i ZARAGOZÁ, A. (comissaris de l'exposició), Una arquitectura gòtica mediterrànea*, 2 vols., València, Generalitat Valenciana, II, 205-216.
- LAMPÉREZ Y ROMEA, Vicente (1922), *Arquitectura civil española*, 2 vols., Madrid, Ed. Calleja.
- Libre de memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de Valencia (1308-1644)*, ed. de Salvador Carreres Zacarés (1930-1935), 2 vols., València, Acció Bibliogràfica Valenciana.
- Libre de la Cort del Justícia de València (1280-1282)*, ed. d'Enric Guinot, M. Àngels Diéguez i Carmel Ferragut (2008), València, Universitat de València, col. *Fonts Històriques Valencianes* 38A.
- Libre de la Cort del Justícia de València (1287-88, 1298)*, ed. d'Aureli Silvestre (2008), València, *id., id.* 38C.
- Libre del Repartiment de València*, ed. dir. per Antoni Ferrando (1978), 4 vols. (ed. i facs.), València, Vicent García Ed.
- LLORENTE, Teodoro (1887-1889), *Valencia*, 2 vols., en *España. Sus monumentos y artes, su naturaleza e historia*, Barcelona, Daniel Cortezo y C^a.
- MARTÍNEZ ALOY, José (s. a. [c. 1925]), *apud CARRERAS CANDI, Francisco, dir., Geografía General del Reino de Valencia*, 5 vols., Barcelona, Alberto Martín Ed., II.
- MARTÍNEZ FERRANDO, J. Ernesto (1934), *Archivo de la Corona de Aragón. Catálogo de la documentación relativa al antiguo Reino de Valencia, contenida en los registros*

- de la Cancillería real. I.- Jaime I el Conquistador. II.- Pedro el Grande, 2 vols., Madrid, Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos.
- MARTÍNEZ FERRANDO, J. E. (1948), *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, 2 vols., Barcelona, C. S. I. C.
- MIRALLES, Melcior, *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, ed. de Mateu Rodrigo Lizondo (2011), València, Universitat de València, *Fonts Històriques Valencianes* 47.
- PAGÈS, Amédée (1912), *Auzias March et ses prédécesseurs. Essai sur la poésie amoureuse et philosophique en Catalogne aux XIV et XV siècles*, París, Honoré Champion (trad. catalana: València, Inst. Alfons el Magnànim, 1990).
- PAGÈS, A. (1948), "Les origines paternelles d'Auzias March d'après de nouveaux documents", *Bulletin Hispanique* L, 313-332.
- PASCUAL BUYÉ, Ignacio, RAGA RUBIO, Manuela (1999), *Memoria de excavación de salvamento "Palau dels Sorells". Albalat dels Sorells, Valencia. Abril 1999*, exemplar mecanografiat signat pels autors, Arxiu Municipal d'Albalat dels Sorells.
- RODRIGO LIZONDO, Mateu (1981), "Sobre l'ascendència d'Ausias March", *Revista Valenciana de Filologia* VII, núm. 4, 351-372.
- RODRIGO LIZONDO, M. (1978), "El castillo de Albalat dels Sorells en el siglo XV. Noticias de un inventario de la época", *Valencia Atracción* LIII, núm. 519 (abril), 8-9.
- ROSSELLÓ VERGER, Vicenç M. (1987), "Villas planificadas medievales del País Valenciano", *Anales de Geografía de la Universidad Complutense* 7, 509-525.
- RUBIO VELA, Agustín (1989), dins Ernest BELENGUER (coord.), *Història del País Valencià*, II, Barcelona, Ed. 62.
- SANCHIS SIVERA, José (1922), *Nomenclátor geográfico-eclesiástico de los pueblos de la Diócesis de Valencia*, València, Tip. Moderna.
- SAN PETRILLO, Baró de [CARUANA Y REIG, José] (1919), "Los Señores de Albalat", en *Cosas añejas*, del mateix, València, Imp. y Lib. Vte. Ferrandis, 87-102.
- TORRES BALBÁS, Leopoldo (1968), "La Edad Media", en Antonio GARCÍA BELLIDO *et alii*, *Resumen histórico del urbanismo en España*, 2ª ed., Madrid, Instituto de Estudios de Administración Local.
- TORRÓ, Josep (2003), "Arqueología de la conquista. Registre material, substitució de poblacions i transformació de l'espai rural valencià (segles XIII-XIV)", en Miquel BARCELÓ *et alii* (eds.), *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, València, Universitat de València, 105-120.
- VICIANA, Martí de (1564), *Chrónyca de la ínclita y coronada ciudad de Valencia y de su reyno*, IIª part, València, Joan Navarro. Ed. facs.: València, Universitat de València, 1972.
- VILLALMANZO CAMENO, Jesús (1999), *Ausias March. Colección documental*, València, Inst. Alfons el Magnànim.
- ZARAGOZÁ CATALÁN, A. (2000), *Arquitectura gótica valenciana. Siglos XIII-XV*, "Monumentos de la C. Valenciana. Catálogo de los monumentos y conjuntos declarados e incoados", I, València, Generalitat Valenciana.
- ZARAGOZÁ CATALÁN, A. (2003), "A propósito de las obras del palacio de los duques de Gandía en Valencia a finales del Cuatrocientos", *Una arquitectura gótica mediterránea*, 2 vols., València, Generalitat, II, 199-203.
- ZARAGOZÁ CATALÁN, A., IBORRA BERNAD, F. (2004), "El palacio de Mosén Sorell en la historia de la ciudad", *Historia de la Ciudad. III.- Arquitectura y transformación urbana de la ciudad de Valencia*, València, Colegio Territorial de Arquitectos de Valencia, 56-72.

